

УДК 372.891
№ держреєстрації 0115U003073

Інв. №

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки
04053, м. Київ-53, вул. Січових Стрільців, 52-д
Тел.481-37-19

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Інституту педагогіки
НАПН України
_____ О. М. Топузов
_____ 2017

«Затверджено»
на засіданні відділу навчання
географії та економіки
Інституту педагогіки
НАПН України
16 листопада 2017 р.
протокол № 16

ЗАКЛЮЧНИЙ ЗВІТ

Про науково-дослідну роботу
«Науково-методичне забезпечення навчання географії України в
загальноосвітніх навчальних закладах»
(2015-2017 рр.)

Керівник НДР
кандидат пед. наук,
старший науковий співробітник

Надтока О. Ф.

Київ-2017

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ:

Керівник НДР,

завідувач відділу ,
провідний науковий співробітник (0,5 ст.),
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Надтока О. Ф.

головний науковий співробітник (0,5 ст.),
доктор педагогічних наук,
професор

Топузов О. М.

головний науковий співробітник
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Назаренко Т. Г.

провідний науковий співробітник (0,5 ст.)
доктор педагогічних наук,
професор

Криловець М. Г.

старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Яценко В. С.

старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Ковчин Н.А.

старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук

Надтока В.О.

науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук

Побидайло Н.Г.

старший науковий співробітник (0,5 ст.),
кандидат педагогічних наук

Нехомяж О.С.

старший науковий співробітник (0,5 ст.),
кандидат педагогічних наук,
доцент

Покась Л. А.

науковий співробітник,
кандидат психологічних наук

Доброскок А. С.

старший науковий співробітник (0,5 ст.),
кандидат педагогічних наук Гончарова Н. О.

старший науковий співробітник (0,5 ст.),
кандидат педагогічних наук Часнікова В. О.

РЕФЕРАТ

Заключний звіт складається зі вступної частини (обкладинка, титульний аркуш, список авторів, реферат, зміст, перелік умовних позначень, передмова), основної частини (вступ, суть звіту, висновки, рекомендації), списку публікацій.

Загальний обсяг звіту – 77 сторінок, список опублікованих праць – на 23 сторінках.

Звіт відображає результати науково-дослідної роботи співробітників відділу навчання географії та економіки з теми «Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах», виконаної відповідно до постанови Президії НАПН України від 02.04.2014 р., протокол №1-7/4-89; постанови Президії НАПН України від 19.06.2014 р., протокол № 1-7/6-151

Терміни виконання теми: січень 2015 р. – грудень 2017р.

Ключові слова: методика навчання географії України, основна школа, старша школа, особистісно зорієнтований підхід, проблемний підхід, діяльнісний підхід, компетентнісний підхід, краєзнавчий підхід, ключові компетентності, національна ідентифікація, предметна (географічна) компетентність, географічна картина світу.

Об'єкт дослідження: процес навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

Предмет дослідження: науково-методичні засади курсів «Географія України» для основної і старшої школи та їх навчально-методичне забезпечення; цілі і зміст формування географічної картини світу в учнів основної школи та підготовка учнів старшої школи до майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з географією України; педагогічні технології їх впровадження в підручники, навчальні посібники, збірники завдань.

Мета дослідження: обґрунтувати зміст навчальних курсів географії України в основній і профільній школі, розробити навчально-методичне забезпечення їх реалізації в дидактичному процесі.

Дослідження здійснювалося за допомогою таких **методів:**

теоретичні – вивчення психолого-педагогічної, філософської, соціологічної, географічної літератури; ретроспективний аналіз педагогічного досвіду і практики навчання географії України у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів:

аналітичні – педагогічний експеримент – констатувальний, формувальний; вивчення та узагальнення кращого педагогічного досвіду; використання методів статистики;

емпіричні:

- спостереження, бесіди з учителями та учнями, інтерв'ювання;
- анкетування вчителів та учнів, вивчення шкільної документації.

Основними методами даного дослідження визначені психолого-педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, діагностування, моделювання, педагогічний експеримент, аналіз.

Здобуті результати:

1. Проаналізовано стан розробленості проблеми в зарубіжній і вітчизняній педагогічній теорії та практиці та визначено основні засади оновлення змісту географічної освіти в основній та старшій школі.

2. Здійснено моніторинг стану навчання географії України в основній та старшій школі та обґрунтована педагогічна доцільність шляхів його подальшого розвитку.

3. Визначено та теоретично обґрунтовано методичні основи відбору, структурування і реалізації змісту географічних курсів «Україна у світі: природа, населення» та «Україна і світове господарство» в основній школі та географія України в старшій школі.

4. Розроблено *Концепцію навчання географії України в основній школі та старшій школі*. Забезпечено її оприлюднення на різних носіях. Здійснено впровадження матеріалів Концепції у загальноосвітні навчальні заклади.

5. Здобуті результати відображено в навчальних програмах:

«Географія (профільний рівень)»;

«Географія України. Навчальна програма курсу за вибором учнів 10-11 класів»;

підручниках:

«Географія: Україна у світі: природа, населення» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів»;

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів»;

рукописах навчального посібника:

«Географія України. 10-11 клас»;

посібнику:

«Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах».

6. Здійснено впровадження у навчально-виховний процес географії України підручників:

- «Географія: Україна у світі: природа, населення» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів»;

- «Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів»;

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає у тому, що обґрунтовано психологічні основи навчання географії України як в основній так і у старшій профільній школі,

уточнено й конкретизовано напрямки оновлення змісту та структури підручників для 8-го та 10-11 класів,

розроблено методику навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах,

створеннота апробованотехнології навчання географії України на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного, системно-діяльнісного, проблемного та краєзнавчого підходів.

Ступінь упровадження: Концепцію навчання географії України та навчальні програми в основній та старшій школі та впроваджено в навчальний процес. Протягом звітнього періоду підручники й методичні рекомендації до них повноцінно упроваджені на території України. Загальний тираж підручника 8-го класу перевищує 12 000, а 9-го - 13 000 екземплярів. Розсилання їх в заклади освіти здійснювалося централізовано, через обласні управління освіти й науки. Найбільший відсоток використання даних підручників констатується в Дніпропетровській, Київській, Полтавській, Черкаській областях та м. Києві. Вподовж виконання теми НДР, співробітниками відділу у тісній співпраці зі спеціалістами МОН розроблялися методичні рекомендації для навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах (видавництва «Ранок» (Харків та НМЦ «Оріон» (Київ)). В 2015, 2016, 2017 роках вони розсилалися централізовано МОН по всіх обласних, районних, міських управліннях освіти та науки. Таким чином, ступінь упровадження визначається двома фактами:

- по-перше – наявний високий ступінь видрукованих результатів НДР (підручників та методичних рекомендацій);
- по-друге є запити на всю підзвітну продукцію, яка перебуває на стадії рукописів.

Науково-методичні статті, що містять результати усіх етапів дослідження, оприлюднено як типографські видання – шляхом друкування у фахових часописах та в електронному вигляді – на сайтах Інституту педагогіки НАПН України, закладів і установ, із якими Відділ та Інститут уклали відповідні угоди, а також шляхом виступів на конференціях, круглих столах, семінарах, методичних об'єднаннях та проведенні виїзних засідань лабораторії географічної і економічної освіти у експериментальних закладах.

Слід зауважити, що в рамках співпраці з МОН у 2017 р. була проведена серія семінарів, що стосувалися компетентнісного підходу до навчання географії у закладах освіти (м.: Рівне, Біла Церква, Вінниця, Житомир, Ужгород, Нікополь, Полтава, Кременчук).

Практичне значення роботи. Результати дослідження використано для:

- аналізу стану географічної освіти в Україні;
- для формування пропозицій стосовно оновлення Державного освітнього стандарту;
- створення Концепції навчання географії України в основній та старшій школі;
- створення навчальних програм з географії для основної та старшої школи, в тому числі - навчальної програми для профільного навчання географії;

- підготовки рукописних матеріалів підручників та посібників, які використовуються у загальноосвітніх навчальних закладах, як засоби навчання та у педагогічних вишах, з метою підготовки майбутніх учителів географії, а також в процесі професійної перепідготовки вчителів-географів, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Про ефективність виконаної роботи свідчать результати експериментальної діяльності, яка проводилась на локальному та всеукраїнському рівнях в Дніпропетровській, Київській, Полтавській, Чернігівській областях та м. Києві на засадах науково-дослідної роботи за індивідуальними підтемами у контексті виконання колективної теми.

Галузь використання – педагогіка, фахова методика; загальноосвітня школа; зокрема основна та старша школа; система вищої педагогічної та післядипломної освіти.

ЗМІСТ

Реферат.....	3
Перелік умовних позначень.....	8
Передмова.....	9
Основна частина.....	11
Основні результати науково-дослідної роботи (за підтемами).....	25
Підтема 1: «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі компетентнісного, проблемного, особистісно зорієнтованого підходів»	
Підтема 2: «Теоретико-методичні засади навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах»	
Підтема 3: «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі системно-діяльнісного та краєзнавчого підходів»	
Підтема 4: «Психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітній школі»	
Експериментальна діяльність.....	45
Упровадження результатів наукових досліджень і його моніторинг.....	49
Проведення масових науково-практичних заходів.....	51
Кадровий склад відділу.....	55
Висновки.....	55
(Рекомендації).....	60
Список основних наукових праць.....	61
Анотований перелік продукції, готової до впровадження.....	76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НАПН – Національна академія педагогічних наук

МОН – Міністерство освіти і науки

НДТ – науково-дослідна тема

НДР – науково-дослідна робота

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання

ОІППО – обласні інститути післядипломної педагогічної освіти

ПЕРЕДМОВА

У звіті представлено результати НДР відділу навчання географії та економіки з теми **«Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах»**(реєстраційний номер 0115U003073). Її розроблення здійснювалося в процесі виконання співробітниками індивідуальних підтем: «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі компетентнісного, проблемного, особистісно зорієнтованого підходів», «Теоретико-методичні засади навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах», «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі системно-діяльнісного та красзнавчого підходів», «Психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітній школі». Підтеми є складниками колективної теми й охоплюють різні її аспекти.

Вибір проблем для дослідження зроблено відповідно до наукового досвіду, посад співробітників і терміну роботи над темою. Тематика НДР відділу є *актуальною*, оскільки продовжує розроблення змістово-методичного забезпечення реформування загальної середньої освіти, мета і завдання якого визначено Законами України «Про освіту» (від 05. 09. 2017) і «Про загальну середню освіту», Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» та іншими державними документами та відповідає основним положенням Нової української школи. Вона ґрунтується на зміні пріоритетів загальної середньої освіти, їх орієнтації на принципово нові результати навчання, що задекларовано в державних документах (Концепції загальної середньої освіти, затвердженої Постановою колегії МОН України та Президією АПН України № 12/5-2 від 22.11.2001 р.; Указі Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» від 20.03.2008 р. № 244; Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392), Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 08.09.2016 р. протокол № 9/4-19 «Про проект Положення про конкурсний відбір проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів», Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 08.12.2016 протокол № 11/5-15 «Про політичну пропозицію до проекту Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 28.09.2017 протокол № 7/2-2 «Про нові навчальні програми для учнів 10-11 класів закладів чинній навчальній програмі з географії та ін.

Тема виконувалася протягом 2015-2017 рр. поетапно.

Етапи науково-дослідної роботи: *пошуково-моделювальний, експериментальний, узагальнювально-упроваджувальний* визначили логіку та хід дослідження.

На пошуково-моделювальному етапі в процесі дослідження встановлено, що зміст навчання географії України у основній школі спирається на засади фундаменталізації, а у старшій школі диференціюється відповідно до навчальних профілів, забезпечуючи як загальноосвітню підготовку учнів ЗНЗ, так і профільну спеціалізовану поглиблену підготовку до майбутньої професійної діяльності, пов'язану з географією. Профільна підготовка повинна обов'язково включати в себе навчальний матеріал з географії України.

Курси географії України в основній школі спрямований на вивчення природи, населення, господарства своєї держави. Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає у розробці нових положень методики навчання географії, що стосуються реалізації географії України на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, проблемного та краєзнавчого підходів. Дані положення висвітлені у фахових публікаціях.

Експериментальний етап НДР характеризувався такими особливостями:

- визначено та теоретично обґрунтовано методичні основи відбору, структурування і реалізації змісту географії України в загальноосвітніх навчальних закладах;

- розроблено окремі змістові положення навчальної програми, яка проходить експериментальну перевірку в сучасних умовах ЗНЗ;

- розроблено і впроваджено у навчальний процес методики особистісно зорієнтованого, компетентнісного, системно-діяльнісного, проблемного навчання географії України в основній та старшій профільній школі;

- методом моделювання визначено і розроблено педагогічні технології оволодіння змістом географії України на основі компетентнісного та діяльнісного навчання;

- підготовлені рукописи підручника для 8-го класу та посібника з методики навчання географії України.

В процесі узагальнювально-упроваджувального етапу НДР було здійснено:

- опрацювання результатів експериментальних досліджень;

- завершено підготовка підручника для 9-го класу й навчального посібника «Географія України 10-11 кл.» для курсу за вибором профільної школи;

- здійснено впровадження підручників географії для 8-го й 9-го класу та відповідних методичних рекомендацій у навчально-виховний процес географії.

Про проміжні результати НДР та досвід, стан і перспективи впровадження результатів наукових досліджень відділ навчання географії та

економіки звітував на вченій раді Інституту педагогіки НАПН України 27 листопада 2017 року.

У період розробки НДР співробітниками відділу додатково виконувалися завдання, визначені наказами й листами МОН, зокрема: підготовка аналітичних матеріалів стосовно стану географічної освіти в Україні (Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А.), участь в робочій групі по створенні навчальної програми з географії для основної школи (Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г.), участь в робочій групі по створенні навчальної програми з географії для старшої школи (Надтока О. Ф.), формально-змістова експертиза якості матеріалів ЗНО з географії (Надтока О. Ф.), участь в робочій групі по створенні банку завдань в рамках програми PISA (Надтока О. Ф.), експертиза підручників з географії (Криловець М. Г., Назаренко Т. Г.), підготовка експертів підручників географії для ЗНЗ (Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г., Ковчин Н. А.), експертизі та рецензуванні програми «Географія. Програма для підготовки до ЗНО учнів, що проживають на тимчасово окупованих територіях» (Надтока В. О.). Крім цього, за дорученням президії НАПН, всі співробітники відділу брали участь у підготовці аналітичних матеріалів про стан географічної освіти в основній та старшій школі.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

ВСТУП

Метою шкільної географічної освіти є створення умов для розвитку учня як суб'єкта географічного пізнання, дослідника і творця власної особистості, свідомого громадянина України і миролюбно налаштованого жителя Землі на основі формування ключових і предметних географічних компетентностей.

Процеси глобалізації та національної ідентифікації у мінливому світі є беззаперечними ознаками нашого буття. Перед Україною, як і усіма країнами сучасного світу нової епохи постала проблема формування соціальної, економічної і науково-технічної освітньої платформи виживання в умовах трансформаційних процесів у всіх сферах, яка б могла забезпечити не тільки адаптивне ставлення до змін дійсності, а і сприяння розвитку особистості як активного суб'єкта і творця. Враховуючи це процеси національної ідентифікації постають доволі гостро.

Все це висуває перед сучасною географічною освітою необхідність парадигмальних змін. Важливе місце в цій парадигмі займає і нова концепція географічної освіти, зокрема навчання географії України в основній та старшій школі.

Системний аналіз фундаментальних орієнтацій сучасної географічної освіти України, що формуються в ході пошуку новітніх парадигмальних моделей та шляхів інтеграції, свідчить, що їх актуальність детермінується рядом важливих чинників:

- глибинні зміни в суспільно-політичному житті;
- стрімка переорієнтація суспільства на нові типи соціальних, економічних і політичних відносин;
- нові стрімкі трансформаційні тенденції і зміни в геосередовищі;
- тенденції глобалізації і антиглобалізації;
- приєднання України до Болонського процесу;
- ознаки кризи колишньої моделі освіти.

Ці процеси нині впроваджуються багатограними інноваціями у сфері теорії та практики географічної освіти, а отже вони стосуються і процесу навчання географії України.

Розробляючи концептуальні положення навчання географії України, необхідно враховувати дві основні функції географічної освіти: освітню і виховну.

Сучасна парадигма шкільної географічної освіти ґрунтується на основних принципах: дитиноцентризмі, фундаментальності, варіативності, гуманізації навчально-виховного процесу та гуманітаризації його змісту. Для соціуму XXI століття характерним є усвідомлення переорієнтації розвитку суспільства на розвиток людини. Сьогодні освіту розглядають не лише як засіб трансляції й поширення знань, але як предмет формування людини. Освіта є найбільш благородною, відповідальною сферою людської діяльності. Тут формується людина як особистість, зростає її світогляд і культура, закладаються основи майбутньої професії, кар'єри, життєвого успіху. Важливим чинником формування особистості учня ЗНЗ є процес національної самоідентифікації, саме завдяки йому відбувається становлення громадянина і патріота України. Методологічні основи даної діяльності сформульовані у тріаді: Людина. Освіта. Соціум. На основі неї можна виділити ключові положення:

- держава не може бути поза нацією;
- становлення української державності відбувалося на основі національної ідеї;
- актуалітет національної ідеї детермінований динамікою суспільного існування.

Враховуючи зазначене, в курсах географії України мають відповідним чином відображатися особливості національної ідентифікації на тлі глобалізаційних процесів та відображатися у змістовій складовій шляхи реалізації національної ідеї у контексті суспільно-географічних процесів. Їх вираження засобами навчально-виховного процесу географії є ефективним через такі змістові блоки:

- формування території України;
- адміністративно-територіальний поділ;
- природно-ресурсний потенціал України;
- населення України;
- господарство України;
- Україна в контексті світової геополітичної ситуації.

Слід зазначити, що наукова картина світу, у цьому сегменті не може бути у повній мірі сформована лише засобами історії, що актуалізує положення значення географії як базового навчального предмета.

Основна ідея дослідження полягає у визначенні пріоритетів розвитку географічної освіти в основній та старшій школі. Відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи програма та методика дослідження були спрямовані на обґрунтування оновленого змісту та методики навчання географії України в основній та старшій школі. На сучасному етапі розвитку шкільної географічної освіти методика навчання предмету та навчально-виховний процес географії України пов'язані із застосуванням концептуальних підходів у розробці структури і змісту шкільних географічних курсів в основній школі: «Україна і світ: природа, населення», «Україна і світове господарство» та курсів старшої школи на профільному рівні. Тому визначальними стрижнями сучасного педагогічного мислення є:

- зміна поглядів на навчальне середовище (враховуючи його трисуб'єктність)
- осучаснення поглядів на навчальне заняття та урок, як одну із його форм;
- зміна в поглядах на учнів як на суб'єкт виховання і навчання та роль вчителя у навчально-виховному процесі.

Враховуючи вищевказане, навчальний матеріал з географії України, розглядався нами як система, що має характерну будову і налічує такі опорні складові частини:

- змістовну (географічні поняття, закони і закономірності та консеквентна орієнтація матеріалу);
- процесуально-операційну (манера мислення, зразки і прийоми пізнавальної діяльності, орієнтири діяльності);
- мотиваційну (попити, вподобання, причини).

Одним з основних шляхів досягнення визначеної мети даного наукового дослідження виступило впровадження оновленого змісту навчання географії України в основній та старшій школі, що будується на врахуванні індивідуальних особливостей, інтересів, потреб і пізнавальних можливостей кожного учня або учениці.

Обґрунтування актуальності дослідження. Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», положень Концепції загальної середньої освіти (11-річна школа), Концепції географічної освіти в основній школі, між основною (5-9-ті класи) і старшою школою (10–12-ті класи), яка функціонує як профільна, повинен існувати тісний взаємозв'язок. Він покликаний якнайповніше реалізовувати принцип особистісно зорієнтованого навчання, що сприяє розвитку в учнів можливостей для створення власної освітньої траєкторії з метою успішного задоволення своїх життєвих потреб.

Зміст навчання у основній школі спирається на засади фундаменталізації, а у старшій школі диференціюється відповідно до

навчальних профілів, забезпечуючи як загальноосвітню підготовку учнів загальноосвітніх навчальних закладів, так і профільну спеціалізовану поглиблену підготовку до майбутньої професійної діяльності, пов'язану з географією. При чому, профільна підготовка обов'язково включає в себе навчальний матеріал з географії України.

Курси географії України в основній школі: «Україна і світ: природа, населення», «Україна і світове господарство» спрямовані на вивчення природи, населення, господарства своєї держави. Їх важливою особливістю є формування цілісної науково-географічної картини України на основі комплексного її вивчення. Курси географії України мають на меті оволодіння комплексом знань та компетенцій про природу і господарство своєї батьківщини та забезпечення національної ідентифікації учнів, формування їхнього особистісного ставлення до перебігу регіональних (внутрішньодержавних) і глобальних (світових) географічних процесів, допомагають усвідомити себе громадянами України. Учні й учениці повинні здобути знання, набути уміння та компетенції про природу, населення, господарство країни, її регіональні особливості та краєзнавчі аспекти стану природного середовища і суспільно-економічних структур. Важливим елементом цього є виховання поваги до українського народу та його культури, відчуття себе справжнім патріотом держави України.

Головним принципом побудови змісту курсів є інтегративний. Він реалізується через поєднання фізико-географічних і соціально-економічних складових.

Профільне навчання географії України має забезпечити поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення предмета, створити учням сприятливі умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей, нахилів, мотивів, намірів і ціннісного ставлення та орієнтування їх в бік майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з географією. Провідна роль в урізноманітненні географічної інформації для класів із профільним навчанням належить елективним і спеціальним курсам, які мають аксіологічне, профорієнтаційне та наукове спрямування. Слід зазначити, що профільне навчання географії України має здійснюватися комплексно, разом із географією світу. Тому, навчання географії України у загальноосвітніх навчальних закладах розглядається нами як динамічний процес, заснований на досвіді та компетентностях, набутих учнями під час вивчення інших географічних курсів.

Зазначена тема є новою у вітчизняній освітній галузі. Вона має окремі наукові розвідки в зарубіжній педагогічній теорії та практиці. Тому, актуальним кроком, стане, її розроблення у вітчизняній сфері. Гіпотетично перспективним є розроблення комплексу навчальних засобів для реалізації курсів географії України як у основній, так і у профільній школі.

У теоретичному і практичному вітчизняному освітньому полі відсутні переконливі наукові дослідження з цієї проблеми, утім шкільна практика потребує відповідних засобів навчання і педагогічних технологій їх

використання. Таким чином, вищезазначені проблеми наукової теорії і практики зумовила вибір даної НДТ. Її результати мають забезпечити Нову українську школу новітніми засобами (підручниками, навчальними та методичними посібниками) навчання географії України, а також, педагогічними технологіями засвоєння їхнього змісту.

Удосконалена концепція та оновлені стандарти географічної освіти в основній та старшій школі зумовлюють змістові й структурні зміни у шкільних програмах і підручниках з географії. Цей комплекс змін стосується як проблем фундаменталізації географічної освіти, так і ролі й місця географії України в системі географічної освіти. Оновлення науково-методичних засад змісту шкільної географічної освіти є провідним чинником удосконалення навчальних програм, підручників і посібників з географії в основній та старшій школі.

Сучасне навчання географії України вимагає використання прогресивних концепцій, перспективних педагогічних технологій, оновлення науково-методичних підходів, методів навчання. Все вищезазначене спонукає до змін в структурі і змісті шкільних підручників географії в 8-12-х класах, яке здійснюватиметься з урахуванням оновлених держаних стандартів, та розроблений нових концептуальних підходів.

Вони задекларовані в змістових лініях, накреслених основними освітніми документами, в тому числі, навчальними програмами і прямо чи опосередковано проходять через курси географії України основної та старшої школи. Залежно від спрямування шкільного курсу географії його основні змістові лінії можуть мати певні особливості. Так, при навчанні фізико-географічним курсам основними змістовими лініями є геокомпонентна (окремі оболонки Землі й природні компоненти), комплексна (географічна оболонка, ландшафти) та геоекологічна (екологічні й геоекологічні проблеми та шляхи їхнього розв'язання). При навчанні ж соціально-економічним курсам домінантними є структура й розміщення населення та економіки, а також економіко-географічне районування України та світу.

Окремі аспекти географії України проходять через географічні курси всіх класів основної та старшої школи. В курсах 6, 7, 10 класів вони представлені фрагментарно у розрізі окремих тем або розділів. У курсах 8 та 9 класів, вони складають їх змістову основу. При цьому за спадною розрізняють просторові об'єкти вивчення різних рівнів. Зокрема у 6-му класі вивчаються переважно об'єкти глобального рівня (оболонки Землі), у 7-ому та 10-12-х класах – об'єкти субглобального й регіонального рівнів (океани, материки та їхні окремі регіони й держави), а у 8-ому – 9-ому класах – об'єкти регіонального й субрегіонального рівнів (Україна та її регіони) на фоні глобального рівня, через сприйняття процесів, що розглядаються на світовому рівні.

Засобами формування цілісної географічної картини світу, через призму географії України в учнів ЗНЗ є організація навчально-виховного процесу географії, спрямована на розвиток пізнавальних можливостей,

інтелектуальних умінь та навичок (аналізу, систематизації, узагальнення, абстрагування), розвиток інтегративного мислення. А на їх основі – накопичення досвіду творчої діяльності та вироблення ставлення до оточуючого світу на основі ціннісних орієнтирів, що дає змогу формувати предметну та ключові компетентності.

Концепція дослідження ґрунтується на тому, що у період реформування освітньої системи України, становлення Нової української школи, принципової зміни структури загальної середньої освіти, через запровадження 12-річного терміну навчання в ній, надзвичайно актуальною є проблема реформування її змісту. Шкільні географічні курси зазнали впливу фундаменталізації та структурних змін, крім цього змінюється погляд на роль і місце географії у старшій профільній школі, у зв'язку із відповідним запитом на суспільства на даний шкільний предмет через систему ЗНО та визначення його багатьма ВНЗ як профілюючий для цілої низки спеціальностей. Зміни в географічній освіті, що торкнулися як методологічних підходів до висвітлення більшості тем, так і формування навчальних географічних понять підлягають не менш детальнішому вивченню.

В останні п'ять років у географічній науці України інтенсифікувався процес переосмислювання теоретичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених минулих поколінь, сучасних провідних науковців із означеної галузі знань, які мають світове визнання. Помітних змін зазнали понятійний апарат географічної науки, концептуальні підходи до розгляду і дослідження географією об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Особливо значення ці питання набувають саме у розрізі географії України на тлі викликів сучасності. Тому нові теоретичні напрацювання, розроблені стратегії та тенденції розвитку географічної науки повинні знайти своє відображення у змісті географічної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проведений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури співробітниками відділу навчання географії та економіки показав, що дидактичні основи змісту курсу географії України ще не були предметом спеціального педагогічного дослідження. У працях з методики вивчення географії дана проблема розглядається доволі епізодично і більшість розвідок була здійснена у другій половині ХХ століття. Відсутній і ґрунтовний аналіз теоретичних засад, засобів, технологій навчання географії України. Не визначено місце географії України у формуванні комплексу природничих, екологічних, економічних та соціо-культурних знань учнів загальноосвітніх навчальних закладів, у формуванні географічної картини світу, її профорієнтаційне та метапредметне значення.

Враховуючи вищезазначене, оновлений зміст географії України сформований на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, проблемного та краснавчочого підходів. Вектор змісту має бути спрямовано на засади дитино центризму через особистісні потреби сучасного

учня (учениці) та орієнтувати вчителя на формування творчо розвиненої особистості. Оновлений зміст повинен виступити у ролі основи для підвищення виховного, наукового і методичного рівня географічної освіти в ЗНЗ.

Мета дослідження – обґрунтувати зміст навчальних курсів географії України в основній і старшій школі на профільному рівні, розробити навчально-методичне забезпечення його реалізації в дидактичному процесі.

Відповідно до мети дослідження, в рамках НДТ були визначені наступні **завдання**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми в зарубіжній і вітчизняній педагогічній теорії та практиці.

2. Здійснити моніторинг стану навчання географії України в ЗНЗ та обґрунтувати педагогічну доцільність шляхів його подальшого розвитку.

3. Визначити та теоретично обґрунтувати методичні основи відбору, структурування і реалізації змісту географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

4. Розробити зміст навчальної програми і експериментально перевірити її в сучасних умовах ЗНЗ.

5. Розробити і впровадити у навчальний процес методики особистісно зорієнтованого, компетентнісного, системно-діяльнісного, проблемного навчання географії України в основній та старшій школі на профільному рівні.

6. Методом моделювання визначити і розробити педагогічну технологію оволодіння змістом географії України в умовах старшої школи на профільному рівні.

7. Підготувати рукописи засобів навчання: підручників, посібників та експериментально перевірити ефективність їх змісту.

Формування сучасних положень Нової української школи, удосконалення концептуальних засад географічної освіти в ЗНЗ зумовили змістові та структурні зміни у навчальних програмах для основної та старшої школи, що спричинило еволюціонування засобів навчання. Підручники географії України у 8-9-х класах є носіями важливої інформації й компетентнісних засад, необхідних споживачам освітніх потреб у майбутньому житті. Адже географія є єдиний шкільним предметом, який, попри свою дуалістичність, з одного боку знайомить учнів з просторово-часовими особливостями сприйняття оточуючої дійсності, а з іншого – регіональним (територіальним) підходом як універсальним методом наукового пізнання. Географія України завдяки своїй поліпредметності формує географічну картину світу учнів, через сприйняття локального та територіального рівнів організації, підводить до сприйняття процесів на глобальному рівні. Занурення в навчально-виховний процес географії України створює умови для сприйняття глобалістичних тенденцій розвитку світу, ролі окремої держави в ньому та національної ідентифікації особистості.

Сучасний процес навчання географії України у ЗНЗ має передбачати розвиток пізнавальних можливостей учнів, сприяти формуванню сучасної географічної картини світу, сприяти інтелектуальній адаптації особистості учнів у сучасному полікультурному світі з урахуванням геоглобалістичних географічних процесів. На основі цього, підходи до навчання географії вимагають використання мета предметності, прогресивних концепцій, перспективних педагогічних технологій, оновлення науково методичних засад навчання, осучаснення методик навчання.

Основні труднощі нинішнього навчання географії учнів у ЗНЗ пов'язані з нетворчим характером оволодіння знаннями, знаннєво-предметним, а не метапредметним характером їх здобуття. Глибина і міцність формально набутих знань набагато поступаються тим, що набуті власним, діяльнісним шляхом у процесі навчання географії України.

Важливою складовою педагогічного процесу стає особистісно орієнтована взаємодія вчителя і учня, яка має бути закладена як у зміст географічної освіти, так і в методику навчання географії. Методика навчання фізичної географії має змінитися від навчання як функції запам'ятовування до навчання як процесу розумового розвитку, від орієнтації на середнього учня до диференціації і індивідуалізації навчання.

Навчання географії України має спиратись та враховувати на основні функції географічної освіти: а) освітню – навчання, спрямоване на передачу географічних знань, умінь, поглиблення, уточнення та узагальнення попередньо набутих учнями знань з географії України та на їх подальший розвиток, систематизацію, конкретизацію; б) виховну, – спрямовану на формування системи духовних цінностей, яка б оптимально поєднувала інтереси і потреби особистості, що виховується із загальними потребами і інтересами суспільства, тобто соціалізацію особистості. Гармонійне поєднання двох функцій географічної освіти формує світогляд учня як певний цілісно-субординований його погляд на оточуючий світ, Україну в цілому і місце в них особистості самого учня. Це зумовлює в кожній конкретній ситуації вибір власного виду цілеспрямованої

Соціальна значимість НДР: дослідження враховує світові глобалізаційні процеси, сприятиме оновленню географічного навчального матеріалу з урахуванням змін, які відбуваються в українському суспільстві. Його результати позитивним чином вплинуть на розвиток фахової методики, процеси підручникотворення та еволюціонування засобів навчання на засадах особистісно-компетентнісної парадигми.

Розробка Концепції навчання географічної освіти в основній та старшій школі відобразить вагомі зміни, яких зазнали географічна та психолого-педагогічна науки за останні роки.

Методологічною основою дослідження є положення педагогічної теорії про особистісно зорієнтовану, компетентнісну та діяльнісну основу змісту навчання, взаємозв'язок і взаємообумовленість теорії та практики навчання, особистісно зорієнтований, компетентнісний, діяльнісний,

проблемний та краєзнавчий підходи до організації навчально-виховного процесу.

Загальнотеоретичну основу дослідження становлять філософські засади та психолого-педагогічні розробки методик навчання та використання підручників (В. Г. Кремень, І. Д. Бех, Ю. К. Бабанський, В. І. Бондар, Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, В. О. Онищук та ін.), праці з проблеми підручникотворення (М. І. Бурди, О. І. Ляшенка, О. Я. Савченко, Ю. І. Мальованого, О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко, М. Г. Криловця та ін.), нормативно-правові документи (Положення Національної доктрини розвитку освіти України, концепції загальної середньої освіти, Державних стандартів освіти, Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Закону України «Про освіту» та ін.).

Наукова новизна полягає у тому, що *вперше обґрунтовано* психологічні основи навчання географії України як в основній так і у старшій профільній школі, *уточнено й конкретизовано* напрямки оновлення змісту та структури підручників для 8-го і 9-го та навчального посібника для 10-11 класів, *розроблено* методикау навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (втілену у матеріали посібника), *створено та апробовано* технології навчання географії України на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного, системно-діяльнісного, проблемного та краєзнавчого підходів.

Результати дослідження та види кінцевої продукції. На основі проведеного наукового дослідження:

- розроблені методичні засади та забезпечений дидактичний компонент змісту навчання географії України в загальноосвітній школі;
- на основі науково-педагогічного аналізу визначені пріоритетні напрями формування географічної картини світу в учнів основної та старшої школи, в тому числі й профільної підготовки старшокласників при вивченні географії України;
- розроблені методичні засади технологізації навчання географії на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, краєзнавчого та проблемного підходів;
- спираючись на моніторингові дослідження обґрунтовано педагогічну доцільність засобів навчання географії України у загальноосвітніх навчальних закладах.

На основі розробки методичних засад та технологій навчання географії, результати даного прикладного дослідження представлені у вигляді таких видів кінцевої продукції:

Заключний науковий звіт (2,0 др. а.);

Наукова продукція:

1 Концепція навчання географії України в основній та старшій школі (1,0).

Навчальна продукція:

1. Навчальна програма «Географія (профільний рівень)» (1,0).
2. Навчальна програма «Географія України. Навчальна програма курсу за вибором учнів 10-11 класів» (1,0).
3. Підручник «Географія. Україна у світі: природа, населення» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів» (10,5).
4. Підручник «Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (10,5).
5. Навчальний посібник «Географія України. 10-11 класи» (10,5).

Виробничо-практична продукція:

Методичний посібник «Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах» (6,0).

Статті.

Експериментальною базою дослідження є:

1. *Полтавський Національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка.* Адреса: 360003 м. Полтава, вул. Остроградського, 2, тел.: (0532) 562313, факс: (0532) 25867, e-mail: allmail@npnu.edu.ua
2. *Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди.* Адреса: м. Переяслав-Хмельницький, Київської обл., вул. Сухомлинського, 30, (Тел.: (04567) 5-63-89, 04567) 5-66-96. факс.: (04567) 5-63-94, e-mail: : phdpu.edu@gmail.com
3. *Деснянське управління освіти м. Києва.* Адреса: 02217, м. Київ, вул. Закревського, 15-а, , т/ф. (044) 546-67-80, e-mail: ruodesn@ukr.net.
4. *Білоцерківський районний відділ освіти Білоцерківської РДА.* Адреса: 09100, м. Біла Церква, вул. Ярослава Мудрого, 2, т/ф: (04463) 5-39-11. Email: bcrvo@ukr.net.
5. *Київська гімназія східних мов №1.* Адреса: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 25; тел.: (044) 424-10-53, E-mail: sch-ol@sch-orient.edu.kiev.ua.
6. *Бучанський НВКСЗОШ № 4.* Адреса: Київської обл., м. Буча, вул. Енергетиків, 2, тел: (04597)25509. e-mail: school4@i.ua
7. *Миргородська гімназія імені Тараса Григоровича Шевченка.* Адреса: 37600 м. Миргород Полтавської обл., вул. Гоголя 90, e-mail: mirgimnaziya@ukr.net; Wodrova_LN@ukr.net
8. *Білоцерківська СЗОШ I-III ступенів № 16 ім. М. О. Кириленка.* Адреса: Київська область, м. Біла Церква, вул. Зелена, 21, тел: (04563)66201, (04563)65024, e-mail: bt.school16@gmail.com; irinakirdey@gmail.com
9. *Білоцерківська ЗОШ I-III ступенів № 18.* Адреса: Київська область, м. Біла Церква, вул. Шевченка, 33, тел: (04563)51038, e-mail: bila.school18@gmail.com

10.Білоцерківська ЗОШ I-III ступенів № 21. Київська область, м.Біла Церква, вул. Некрасова, 127, (04563)71324, e-mail: school21ukr2@ukr.net

На **I (пошуково-моделювальному) етапі** дослідження (2015 рік) *підготовлено* плани-проспекти індивідуальних досліджень; розроблено методики дослідження;*проведено моніторинг* інтересів і особистісних потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів щодо оволодіння географічною компонентою знань і пріоритетних напрямів їхньої профільної підготовки та аналіз його результатів;*обґрунтовано* методичні цілі реалізації курсів географії України на рівні основної та старшої школи, на профільному рівні, у відповідності до вікових особливостей та соціальних запитів учнів ЗНЗ;*розроблено* основні психолого-педагогічні засади навчання географії України в ЗНЗ;*підготовлено* матеріали до навчальних програм та експериментальної перевірки їх основних положень;*розроблено* концепції підручників, посібників;*уточнено* ряд педагогічних понять «картознавча складова навчання географії», «краєзнавча складова навчання географії», «навчальний комплект», «предмет на компетентність»; *розроблено* дидактичні засади навчання географії України на основі компетентнісного та системно-діяльнісного підходів; *змодельовані* педагогічні технології реалізації курсу географії України в ЗНЗ на основі особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів; *з'ясовано*, що навчально-виховний потенціал географії України розробляється педагогічним чином; *узагальнено* педагогічний досвід та новітні педагогічні розробки у галузі методики навчання географії України.

За результатами **II-го (експериментального) етапу** дослідження (2016 рік)

- *проаналізовано* стан розробленості проблеми в зарубіжній і вітчизняній педагогічній теорії та практиці;
- *здійснено* моніторинг стану навчання географії України в ЗНЗ та обґрунтовано педагогічну доцільність шляхів його подальшого розвитку;
- *визначено* та теоретично обґрунтовано методичні основи відбору, структурування і реалізації змісту географії України в загальноосвітніх навчальних закладах;
- *розроблено* зміст навчальних програм, які проходили експериментальну перевірку в сучасних умовах ЗНЗ;
- *розроблено* і впроваджено у навчальний процес методики особистісно зорієнтованого, компетентнісного, системно-діяльнісного, проблемного підходів до навчання географії України в основній та старшій профільній школі;
- методом моделювання *визначено і розроблено* 2 педагогічні технології оволодіння змістом географії України на основі компетентнісного та діяльнісного навчання;

- підготовлено рукописи підручника для 8-го класу, посібника та методичних рекомендацій.

Результатами **III-го (узагальнювально-упроваджувального) етапу** дослідження (2017 рік) є:

У 2017 році: результати науково-дослідної діяльності наукових співробітників під час узагальнювально-впроваджувального етапу НДР виконано в повному обсязі.

1. *Проаналізовано результати експериментального дослідження, за їх результатами проведено коригування створюваної навчальної та методичної продукції.*

2. *Узагальнено результати експериментальних досліджень на основі способів розв'язання визначених проблем: розроблення комплексної діагностичної методики для здійснення моніторингу когнітивних показників в учнів; моніторингові дослідження задоволення особистісних потреб здобувачів освіти у сегменті географії України.*

3. *Розроблено технології навчання географії України на основі компетентнісного, особистісно зорієнтованого, системно-діяльнісного, проблемного, краєзнавчого підходів.*

4. *На основі розроблених технологій підготовлено до видання підручник для 9-го класу.*

Завершено оформлення рукопису навчального посібника «Географія України 10-11 кл.» для курсу за вибором профільної школи.

5. *Здійснено впровадження підручників географії для 8-9-тих класів та відповідних методичних рекомендацій у навчально-виховний процес географії.*

6. *Опубліковано серію навчальних посібників на основі розроблених технологій навчання географії України, які мають впроваджувальне значення, у тому числі посібники по перевірці предметної компетентності учнів ЗНЗ з географії.*

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ (за підтемами).

Підтема 1: «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі компетентнісного, проблемного, особистісно зорієнтованого підходів».

Виконавці: *О. Ф. Надтока*, провідний науковий співробітник, кандидат пед. наук, старший науковий співробітник;

О. М. Топузов, головний науковий співробітник, доктор пед. наук, професор;

Л. А. Покась старший науковий співробітник, кандидат пед. наук, доцент.

Н. О. Гончарова, старший науковий співробітник, кандидат пед. наук.

Термін виконання: 01.01.2015 р. – 31.12.2017 р.

Актуальність теми дослідження: Реформування освітньої системи України знаходить своє відображення у трансформаційних процесах у загальноосвітній школі, що полягають у зміні її структури та переході на 12-річний термін навчання. Проблематика концептуальних зрушень у загальній середній освіті полягає в процесах еволюціонування державних освітніх стандартів і розвитку на їх основі навчальних програм та підручників як основних засобів навчання є однією з пріоритетних для освітньої політики України. Її ґрунтовно досліджували В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, М. І. Бурда, Ю. І. Мальований та інші українські вчені. Про важливість цього напряму діяльності зазначає О. Я. Савченко, вказуючи на те, що державні стандарти мають бути осучаснені таким чином, щоб діяльнісний компонент, який включає в себе способи учіння і пізнання став обов'язковою складовою змісту та оцінювання навчальних досягнень учнів. Проаналізувавши роботи вищезгаданих авторів, можна зробити висновок, що освіта поступово перетворюється в сферу проектування людиною власного життя, шляхом формування ідей, прогнозів, які згодом можуть впливати на його якість.

Підтвердженням цьому є системний аналіз науково-методичного досвіду створення шкільних навчальних програм, підручників, навчально-методичного забезпечення навчання географії України. Все це свідчить про те, що вони зазнають впливу і несуть на собі відбиток тієї освітньої системи в межах якої формувались, тобто починають розвиватися на курикулярних засадах. Таким чином, якісні зміни освітніх стандартів у галузі географії дадуть змогу, відповідним чином, вплинути на еволюцію освітньої системи в цілому.

Питання, що стосуються дослідження розвитку методики навчання географії, еволюції навчальних програм та підручникотворення в області географії розглядали у своїх роботах П. Г. Шищенко, О. М. Топузов, Г. Ш. Уварова, К. А. Немець, Л. М. Булава, М. Г. Криловець, Л. П. Вішнікіна, С. Г. Кобернік, О. Ф. Надтока, Т. Г. Назаренко та інші. Актуальність даних досліджень вбачається у перспективній розробці та обґрунтуванні методики оцінювання якості освітньої діяльності з географії України, як важливої складової шкільної географії. Одним з його напрямків є розробка та обґрунтування концептуальних підходів до перегляду методичних засад навчання географії України як механізму, що забезпечує розвиток сучасної шкільної географічної освіти; іншим – створення якісно нових шкільних підручників з географії. На нашу думку, більш ефективно їх реалізувати в умовах національного курикулуму з географії, який діяв би за принципом відкритої системи. Коли і шкільні програми, і підручники, розроблялися і вдосконалювалися у залежності від потреб навчального середовища, в умовах зворотного зв'язку між їх розробниками та користувачами Крім цього важливими елементами у оновленні змісту шкільних курсів географії України

для основної та старшої школи є оновлення його понятійно-термінологічного апарату, впровадження особистісно зорієнтованого, компетентнісного навчання та його побудова на засадах діяльнісного та проблемного навчання.

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес географії України у основній та загальноосвітній школі.

Предмет дослідження: методика особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного навчання як джерело удосконалення змісту географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета дослідження: оновлення змісту шкільного курсів географії України на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного, проблемного навчання та проведення моніторингових досліджень навчальних досягнень учнів з географії України в основній та старшій профільній школі

Гіпотеза дослідження: Використання основних положень особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного підходів та відповідних освітніх технологій в процесі навчання географії України в основній та старшій школі забезпечить покращення якості знань з географії учнів ЗНЗ.

Основні теоретичні результати дослідження:

1. Розроблено теоретичні основи особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного навчання географії України в ЗНЗ, які зреалізовані в опублікованих концептуальних засадах та методичних рекомендаціях.

2. Реалізовано положення особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного навчання у тексті оновленої навчальної програми з географії та у матеріалах підручників географії для 8-го та 9-го класів та посібника для 10-го і 11-го класу.

3. Запроваджено нові та статистично адаптовані методиматематичного опрацювання матеріалів експериментального дослідження.

Методи дослідження: Теоретичні: аналіз психолого-педагогічних теорій та концепцій з проблеми дослідження, порівняння вітчизняних та зарубіжних підходів до організації проблемного навчання географії і моніторингу якості географічної освіти, систематизація і узагальнення теоретичних та експериментальних даних; емпіричні: експериментальне дослідження організаційно-методичних засад моніторингу якості освіти, експертне оцінювання результатів обстеження, спостереження за навчальним процесом з географії.

Основні практичні результати НДР: «Географія України. Навчальна програма курсу за вибором учнів 10-11 класів»; навчальний посібник «Географія України. 10-11 клас», підручник «Географія: Україна у світі: природа, населення. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів», підручник «Географія» для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів; Навчальна програма «Географія. Профільний рівень»; статті з проблеми дослідження.

Зв'язок з науковими установами: НПУ ім. М. П. Драгоманова, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,

Наукова новизна: вперше у методиці навчання географії досягнуто:

- визначено основні завдання шкільних курсів географії України для основної: «Україна у світі: природа, населення», «Україна і світове господарство» та старшої школи профільного рівня, які ґрунтуються на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного навчання та їх відображення у матеріалах підручника:

- формування в учнів цілісного географічного образу України через розкриття регіональних і планетарних закономірностей і процесів;

- осмислення ролі географії у вирішенні проблем суспільства;

- розвиток у школярів геопросторового мислення і вміння логічно викладати свої думки, що співвідносяться з реально пізнавальними географічними об'єктами;

- обґрунтування доцільності наукового підходу до природокористування, єдності наукового середовища, людини та її діяльності в територіальному аспекті;

- формування картографічної грамотності й культури;

- виховання національно свідомого громадянина, патріота своєї держави – України, освіченої людини, гуманіста і природолюбця;

- побудова методичного апарату створюваного підручника на блочній основі та засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного навчання;

- розроблення освітніх технологій навчання географії України на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного та проблемного навчання;

- розроблення нових методів математичного опрацювання, інтерпретації та презентації результатів експериментальних досліджень в системі дослідження навчальних досягнень учнів з географії України, визначення та обґрунтування вимог до статистичних характеристик системи моніторингу географічної освіти.

Експериментальна база: Київська гімназія східних мов №1, Київський лицей «ЕКО», Великодиммерська гімназія, Білоцерківська СЗШ №16, Білоцерківська ЗШ № 18, Білоцерківська ЗШ № 21, Піщанське НВО, Київської області.

ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

• **проаналізовано** зміст навчального матеріалу курсів географії України в основній та старшій школі;

• **встановлено**, що вивчення географії України окремим навчальним курсом виступає фундаментальним по відношенню до навчання і виховання заради забезпечення безпеки як окремого громадянина, так і Української держави;

• **визначено** що *мета шкільної географічної освіти* має багатокомпонентний характер і передбачає щодо учнів:

- 1) всебічний розвиток особистості;
- 2) створення навичок і накопичення досвіду самостійної навчально-пізнавальної діяльності;
- 3) формування предметної географічної та ключових компетентностей, спрямованих на їхнє застосування у майбутньому дорослому житті (географічні знання, вміння й навички, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля та географічне бачення світу);
- 4) розвиток критичного й творчого мислення.

та комплекс навчальних дій, якими мають оволодіти учні під час навчання географії України;

• **визначено** *обґрунтовано науково-теоретичні засади* конструювання змісту підручників та навчальних посібників з географії України для учнів основної та старшої школи

• **проведено** *анкетування* вчителів географії м. Києва та 4 областей України щодо якості змістового наповнення окремих тематичних модулів підручників з географії України;

• **розроблено** *обґрунтовано принципи* добору навчальних матеріалів до змісту підручників та навчальних посібників з географії України на основі вивчення учнями різноманітних географічних явищ, процесів, феноменів, закономірностей на рівні місця проживання (локальний рівень) та України (регіональний рівень), що дозволяє зрозуміти їх динаміку і створює умови для критичного і обґрунтованого їх аналізу і порівняння.

• **виокремлено** *алгоритм навчальних дій*, яким мають оволодіти учні під час вивчення географії України відповідно до особливостей змісту підручників та навчальних посібників; *концептуальні засади навчання географії України в освітніх закладах*, якими повинні керуватися учителі географії та учні в навчальному середовищі;

• **здійснено** *добір навчальних матеріалів для науково-методичного забезпечення* навчання географії України (картографічних матеріалів, системи вправ і завдань, ілюстративних матеріалів, позатекстових матеріалів краєзнавчого спрямування);

• **апробовано** окремі тематичні модулі підручників та навчальних посібників відповідних навчальних курсів географії України у експериментальних навчальних закладах відділу;

• **підготовлено до друку** Концепцію навчання географії України в основній та старшій школі та посібник «Географія України» для курсу за вибором учнів 10-х – 11-х класів.

• **підготовлено** *опубліковано* підручники з географії України для 8-го та 9-го класів загальноосвітніх навчальних закладів, посібник з методики навчання географії України, методичні рекомендації;

• **оприлюднено результати НДР**, яка здійснювалася в освітніх закладах м. Києва, Дніпропетровської, Київської, Полтавської та

Чернігівської областей, було проведене виїзне засідання відділу у м. Полтаві та м. Кременчуці (Полтавської обл.) (вересень 2017 р.), організовано виступи перед керівниками міських методичних об'єднань вчителів географії в містах: (Рівне, Біла Церква, Вінниця, Житомир, Ужгород, Нікополь).

Підтема 2: «Теоретико-методичні засади навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах».

Виконавець: *Т. Г. Назаренко*, головний науковий співробітник відділу навчання географії та економіки, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Термін виконання: 01.01.2015 р. – 31.12.2017 р.

Актуальність теми дослідження: Реформа національної школи України на засадах гуманізації завбачає удосконалити зміст і методику шкільної географічної освіти, через запровадження сучасних педагогічних технологій, що пов'язані з активним застосуванням в шкільній практиці методів, прийомів і засобів навчання при викладанні географії.

Оновлення навчально-виховного процесу має ґрунтуватися на компактному взаємозв'язку особистісних взаємин об'єкта і суб'єкта освітнього процесу тобто вчителя і учня, які вирішальними зусиллями прийшли б до навчального самовизначення особистості учня.

Розбудова загальноосвітньої школи орієнтує освіту не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, але і на розвиток їх особистості, пізнавальних інтересів, креативних здібностей, соціалізації у суспільстві і активної адаптації на ринку праці. В зв'язку з цим, гостро постала педагогічна необхідність підготувати випускника загальноосвітнього навчального закладу для орієнтації в повсякденному житті, а для цього йому необхідно надати певні навчальні уміння, що призведуть до формування предметних компетенцій.

Таке завдання покликана виконати і шкільна географія, що надає знання географічного спрямування, усуваючи таким чином просторову неосвіченість. Отже, виникає потреба в узгодженні, в нашому випадку, змісту географії України в шкільних географічних курсах та потреби того соціального замовлення, яке вона повинна виконувати.

Важливе значення для розвитку учнів має інформація про географію України. Географічна реляція щодо українозмістової суті є дуже суттєвою не стільки в наданні учням готових знань, скільки в організації їх розумової діяльності, яка б була спрямована на отримання нових знань та практичних умінь в процесі виконання різноманітних навчальних географічних задач. Адже нічого не варта наука, яка не дає ніякого практичного уміння тим, хто її вивчає.

Аналіз літератури, навчальних програм, вивчення практичного досвіду вчителів виявив численні проблеми щодо викладання та навчання географії України в ЗНЗ.

Головними орієнтирами реформування географічної освіти повинні стати принципи, на яких вона базується, в тому числі розвиток у школярів здатності розуміти географічні явища, вміння прогнозувати їх через систему світосприйняття.

Глибоке знання і розуміння законів та закономірностей природи і суспільства вимагає від школи більш глибоко розвивати знання з географії України і зводити їх на рівень особистої відповідальності за все, що чиниться в нашій країні.

На жаль, школа поки що не забезпечує у своїх випускників формування необхідного сучасного географічного кругозору, лише у невеликої кількості школярів розвиває інтерес до географічної науки, далеко не повністю вирішує завдання щодо формування вмінь використовувати отримані географічні знання на практиці й власноруч їх набувати. Безперечно, це пов'язано з недооцінкою географії як шкільного предмета, неправильним розумінням її світоглядного значення як збоку громадськості, так і збоку учнів.

Входження України до світового освітнього співтовариства докорінно змінює ситуацію в системі навчання географії, що зумовлюється, по-перше, поширенням ідей європейської інтеграції освітніх систем різних країн, по-друге, необхідністю розвитку освіти на основі сучасної педагогічної парадигми й концепцій, по-третє, упровадженням у навчально-виховний процес особистісно орієнтованих педагогічних технологій, застосуванням у навчально-виховному процесі досягнень у галузі науки та техніки.

У зв'язку з тим, що сучасний етап розвитку світового суспільства позначений тенденцією глобалізації практично всіх соціальних проблем, поставив перед системою освіти завдання формування нової аксіологічної (гуманізованої) парадигми, сутність якої полягає в необхідності сформувати таке уявлення про світ, в якому віддзеркаляться не тільки відповіді на виклики буття, але й світоглядний характер місцевого значення.

Деякі новітні педагогічні задуми на жаль грішать або псевдомодерними інноваціями або ж ґрунтуються на традиційних аксіомах авторитарної педагогіки, пропагуючи стандарти колишніх часів, залишаючи поза увагою специфіку народної педагогіки, національної культури й ментальності.

Шкільна географія і досі орієнтована на вивчення розрізнених фактів, локальних місцевих особливостей культури, природи або ж перенасичена фактажем, саме тому й варто розвантажити перенасиченість змісту за допомогою введення українознавчої інформації в усі шкільні географічні курси, адже серед пріоритетних завдань шкільної географії виокремлюються завдання, що прописані в навчальній програмі: «комплексного вивчення й висвітлення генезису людини України й українства у всіх часово-просторових вимірах самого українознавства як наукової системи».

Загальноосвітня цінність шкільної географії України полягає в тому, що у процесі вивчення географії протягом шкільного життя в усіх курсах з

географії (з 6 по 11 класи) дається інформація про Україну, як у аспекті фізичної географії України, так економічної і соціальної географії України.

Враховуючи вищесказане, нами завбачається поширити інформацію про географію України протягом всього часу вивчення географії в школі.

Учні ознайомлюються з реальним життям у навколишньому середовищі, життям суспільства в усіх його виявах і зв'язках. Географічні знання, уміння й навички надають учням можливість усвідомлено орієнтуватися в природничо-довкільних, природничо-суспільних, соціально-економічних, суспільно-політичних і геоекологічних явищах, що відбуваються в Україні.

Водночас специфіка навчання географії України в будь-яких курсах шкільної географії, визначає широке коло можливостей для застосування різноманітних освітніх технологій навчання, тому проблема створення цілісної методичної системи у процесі навчання географії України може вважатись актуальною.

Питання шкільної географічної освіти в Україні висвітлено у працях В. Безуглого, О. Брасласької, Й. Гілецького, Т. Гільберг, Ф. Заставного, Л. Зеленської, С. Капіруліної, С. Коберніка, О. Кравчук, М. Криловця, В. Корнеєва, Л. Круглик, П. Масляка, Н. Муніч, О. Надтоки, Т. Назаренко, Л. Паламарчук, В. Самойленко, О. Скуратовича, А. Сиротенка, М. Топузова, О. Топузова, І. Половини, Г. Уварової, В. Пестушка, П. Шищенко, І. Шоробури та інших.

Аналіз досягнень науковців засвідчує, що в теорії і практиці загальноосвітньої школи накопичено значний досвід, який має стати основою географічної підготовки учнів сучасної української школи.

Однак ґрунтовний аналіз наукових досліджень та емпіричних матеріалів засвідчує відсутність системного науково географічного процесу навчання, зокрема – глибокого й цілісного дослідження методики навчання географії України в усіх шкільних курсах з географії.

Соціальна необхідність розв'язання актуальної проблеми педагогіки, якою є навчання географії України в ЗНЗ, дає підстави розробити і дослідити тему наукового дослідження: «Теоретико-методичні засади навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах».

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності створеної методики навчання географії України у загальноосвітніх навчальних закладах.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі **основні завдання**:

1. Визначити, теоретично обґрунтувати дидактичні умови навчання географії України із використанням сучасних освітніх технологій, форм, методів й засобів методичної системи, довести їх доцільність.
2. Теоретично та експериментально обґрунтувати структуру змісту запланованого методичного посібника для вчителя «Методика навчання географії України в ЗНЗ».

3. Розробити матеріали до Концепції навчання географії України в основній та старшій школі і до навчальної програми з географії.
4. Вивчити педагогічний досвід вчителів географії щодо змістового наповнення методичного посібника «Методика навчання географії України в ЗНЗ».
5. Підготувати рукопис посібника до видання та отримання Грифу.
6. Розробити методичні рекомендації щодо застосування методики навчання географії України в ЗНЗ.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

Предмет дослідження – методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають: розроблені у психолого-педагогічній науці положення про закономірності, принципи, умови організації і перебіг навчального процесу в загальноосвітній школі (Ю. Бабанський, В. Бондар, С. Баранов, В. Краєвський, І. Лернер, В. Лозова, І. Малафійк, В. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Скаткін, Г. Щукіна та інші); методики навчання географії в загальноосвітній школі (О. Бугрій, Л. Вішнікіна, А. Даринський, І. Душина, Л. Зеленська, С. Кобернік, В. Коринська, В. Корнеєв, Л. Круглик, В. Максаковський, І. Матрусов, О. Надтока, Т. Назаренко, Л. Панчешнікова, В. Пятунін, О. Топузов, А. Сиротенко, Б. Чернов, І. Шоробура та інші); розвідки щодо організаційних аспектів упровадження в навчальний процес нових технологій (Н. Бібік, М. Бурда, В. Волинський, А. Гуржій, Л. Пироженко, О. Пометун, С. Селевко, О. Співаковський), а також концептуальні засади загальнодержавних нормативних документів, які відбивають основні ідеї здійснення навчального процесу в загальноосвітній школі: Закони України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» склали підґрунтя щодо успішного розв'язання проблеми навчання географії України в основній та старшій школі.

Для розв'язання поставлених завдань будуть використані наступні **методи дослідження**:

– загальнонаукові: вивчення, аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження;

– емпіричні: діагностувальні – анкетування, аудит, бесіди; обсерваційні – педагогічне спостереження, самоспостереження; *прогностичні* – моделювання методики навчання географії України, експертне оцінювання отриманих результатів; експериментальні – пошуковий, констатувальний і формувальний педагогічні експерименти; статистичне опрацювання експериментальних матеріалів з метою визначення достовірності висновків щодо ефективності розробленої методики навчання географії України в ЗНЗ.

Очікувані результати: Проект Концепції навчання географії України ЗНЗ (у співавторстві), проект навчальних програм з географії для ЗНЗ (у

співавторстві), методичний посібник «Методика навчання географії України в ЗНЗ», статті з проблеми дослідження.

Зв'язок з науковими установами: НПУ ім. М. П. Драгоманова, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– уперше розроблено методику навчання географії України для всіх шкільних географічних курсів, що вивчаються в загальноосвітніх навчальних закладах; дидактичний комплекс навчання географії України, що містить методичний матеріал, комплект роздавального матеріалу, комплект наочності, комплект для самостійної роботи (практикум);

– удосконалено методику навчання географії України для курсу «Фізична географія України»;

– подальшого розвитку набули вимоги до форм, методів та засобів навчання географії України із застосуванням різноманітних освітніх технологій як до педагогічної інновації, яка ефективно поєднується з традиційною системою навчання.

Експериментальна база: Деснянське управління освіти в місті Києві, ЗНЗ № 98, 158 м. Києві; Хмельницький технологічний багатопрофільний ліцей; Київський та Полтавський обласні інститути післядипломної педагогічної освіти.

ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

- **проаналізована** чинна науково-методична література на предмет українозмістового наповнення курсів географії для основної школи та стан навчально-виховного процесу з географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (Хмельницький, Вінниця, Полтава, Херсон, Київ);

- **теоретично та експериментально обґрунтовано** структуру змісту методичного посібника «Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах» для вчителів географії та студентів майбутніх вчителів географії;

- **встановлено**, що вивчення географії України окремим навчальним курсом є фундаментальним щодо навчання й виховання задля забезпечення безпеки як окремого громадянина, так і Української держави в цілому;

- **визначено**, що мета шкільної географічної освіти передбачає формування географічної компетентності, яка спрямована на використання учнем отриманих знань, вмінь та навичок в професійному та побутовому житті;

- **обґрунтовано** актуальність та доцільність дослідження проблеми українозмістового наповнення курсу географії для основної школи;

- **проведено** навчання вчителів географії, що брали участь в експериментальному дослідженні (м. Київ, Закарпатська, Херсонська, Тернопільська, Полтавська, Хмельницька, Дніпропетровська області);

- **розроблено та апробовано** структуру методичного посібника «Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах» на уроках в експериментальних навчальних закладах під час вивчення географії України (8-й клас);
- **виокремлено** принципи формування українозмислової складової при вивченні географії України в основній школі та устанавлений взаємозв'язок принципів навчання географії;
- **здійснено** опитування вчителів географії щодо українозмислового наповнення шкільних географічних курсів та з'ясовано їх ставлення;
- **сформульовані** основні концептуальні підходи щодо удосконалення методики навчання географії України на основі спостереження за рівнем навчальних досягнень учнів з географії України;
- **розроблено та підготовлено** до друку матеріали Концепції навчання географії України в основній та старшій школі (у співавторстві) та оновлену навчальну програму з географії (у співавторстві).
- **узагальнено** результати педагогічного спостереження за рівнем навчальних досягнень учнів з географії України в ЗНЗ (аналітичні матеріали);
- **опубліковано** методичний посібник «Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах», Х.: ВГ «Основа», 2016. – 149 с.: іл., табл., що схвалено Вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 12 від 30.11.2015 р.);
- **розроблено** систему математичної обробки та інтерпретації результатів експериментального дослідження за критеріями і показниками навчальних досягнень учнів з географії України;
- **оприлюднені** результати НДР на Міжнародних наукових конференціях в Болгарії та Норвегії, на Всеукраїнських науково-практичних конференціях в Києві, Полтаві, Тернополі, на міжнародному вебінарі з теми «Основні концептуальні положення і структура змісту навчальних предметів «Людина і світ» та «Географія» в контексті реалізації компетентнісного підходу», під час проведення круглих столів, семінарів, виступах в обласних інститутах післядипломної освіти (Полтава, Ужгород, Херсон, Хмельницький, Тернопіль), під час виїзного засідання відділу до Полтави.

Підтема 3: «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі системно-діяльнісного та краснавчого підходів».

Виконавці: *М. Г. Криловець*, провідний науковий співробітник, доктор пед. наук, професор;

В. С. Яценко, старший науковий співробітник, кандидат пед. наук, старший науковий співробітник;

В. О. Надтока, старший науковий співробітник, кандидат пед. наук,

О. С. Нехомяж, старший науковий співробітник, кандидат пед. наук.

Н. Г. Побідайло, науковий співробітник, кандидат пед. наук.

О. В. Часникова, старший науковий співробітник, кандидат пед. наук.

Термін виконання: 01.01.2015 р. – 31.12.2017 р.

Обґрунтування теми. Відповідно до Указів Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (№ 347/2002 від 17.04.2002 р.), «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (№ 926/2010 від 30.09.2010 р.) та Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти який було впроваджено з 1 вересня 2013 р. (№ 1392 від 23.11.2011 р.) визначена головна мета державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти.

Основна мета наукового дослідження з підтеми «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі системно-діяльнісного та краєзнавчого підходів» передбачає теоретичну обґрунтованість та експериментальну перевірку оновлених структури і змісту курсу з географії в основній школі, а також розробку змісту навчального посібника на основі краєзнавчого підходу. Зокрема, це буде забезпечуватись впровадженням у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), поліпшення роботи з обдарованою молоддю, підвищення якості природничо-математичної освіти та національно-патріотичного виховання.

Робота має прикладний характер, адже її основне призначення допомогти учителям, які беруть участь у навчально-виховному процесі географії України в основній та старшій школі методичними рекомендаціями, технологіями тощо.

Відповідно до Державного стандарту від 2011 року метою освітньої галузі «Природознавство» є формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей як обов’язкової складової загальної культури особистості і розвитку її творчого потенціалу.

Завданнями освітньої галузі є: забезпечення оволодіння учнями термінологічним апаратом природничих наук, засвоєння предметних знань та усвідомлення суті основних законів і закономірностей, що дають змогу зрозуміти перебіг природних явищ і процесів; забезпечення усвідомлення учнями фундаментальних ідей і принципів природничих наук; набуття досвіду практичної та експериментальної діяльності, здатності застосовувати знання у процесі пізнання світу; формування ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, а також ідей сталого розвитку.

Загальними змістовими лініями освітньої галузі є: закони і закономірності природи; методи наукового пізнання, специфічні для кожної з природничих наук; екологічні основи ставлення до природокористування; екологічна етика; значення природничо-наукових знань у житті людини та їх роль у суспільному розвитку; рівні та форми організації живої і неживої природи, які структурно представлені в таких компонентах освітньої галузі, як загально-природничий, астрономічний, біологічний, географічний, фізичний, хімічний, екологічний.

Географічний компонент спрямований на засвоєння учнями знань про природну і соціальну складову географічної оболонки Землі, формування в учнів комплексного, просторового, соціально орієнтованого знання про планету Земля у результаті застосування краєзнавчого, регіонального і планетарного підходів та усвідомлення цілісного географічного образу своєї країни.

Концепція дослідження. Важливим принципом побудови змісту курсу «Географія України» є інтеграція, яка реалізується через поєднання фізико-географічних та соціально-економічних складових під час вивчення свого регіону та окремих природних комплексів і видів економічної діяльності України в цілому.

Опираючись на діалектичну концепцію світу, географія України формує універсальні природознавчі знання, де система «суспільство – природа» розглядається через ряд провідних філософських категорій єдності, взаємозв'язку, цілісності, організованості тощо.

На основі аналізу науково-методичної літератури та педагогічної практики приходимо до висновку, що розробка науково-дослідної теми «Методичні засади структурування та реалізації змісту фізичної географії України на основі краєзнавчого підходу» має базуватись на ряді положень і принципів, що дозволять у подальшому науково обґрунтувати і перевірити зміст, структуру і застосування краєзнавчого підходу в основній загальноосвітній школі, а саме:

сутність шкільного краєзнавства полягає у всебічному вивченні учнями 10 -11-их класів в навчально-виховних цілях певних територій – свого краю, під керівництвом вчителя географії – у підручнику представлено послідовний виклад матеріалу, розчленованістю базових і похідних категорій, достатньою концептуально-понятійною ієрархією.

В посібнику пропонуються диференційовані запитання і завдання за різними рівнями складності, враховується вік учня і його пізнавальні інтереси.

В курсі «Географія України» розширюються знання про природу рідного краю, більш детально вивчається своя область (географічне положення, рельєф, клімат, природа). Майже на кожному уроці використовується краєзнавчий матеріал (карти своєї області, району, календарі погоди, гербарії місцевих рослин, корисні копалини своєї області, ілюстрації та слайди заповідних територій).

Краєзнавчий підхід надає можливості навчати учнів відповідно до дидактичного правила «від відомого – до невідомого», «від близького – до далекого». Навчання набуває практичної спрямованості, удосконалюються навички поводження в природі, з'являється інтерес до екологічних, господарських проблем.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес з географії України на профільному рівні в старшій загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – зміст та методика навчання географії України на профільному рівні в загальноосвітній школі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методичні основи шкільного курсу «Географія України» із застосуванням краєзнавчого підходу на профільному рівні в старшій загальноосвітній школі.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми дослідження в науковій літературі з фізичної географії України та вивчити педагогічний досвід учителів загальноосвітніх шкіл.
2. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити структуру та зміст створеного рукопису навчального посібника для курсів за вибором «Географія України 10-11 кл.».
3. Визначити критерії відбору запитань та завдань до рукопису посібника «Географія України» на основі краєзнавчого підходу.
4. Реалізувати результати дослідження шляхом створення рукопису посібника географії України для 10-11 класів.
5. Розробити технології навчання географії України на основі системно-діяльнісного та краєзнавчого підходів.
6. Сформулювати методичні рекомендації для вчителів з проблеми використання підручника в навчально-виховному процесі з географії.

Методи дослідження: теоретичні – вивчення психолого-педагогічної, філософської, соціологічної, географічної літератури для визначення основних методологічних джерел концептуальних основ дослідження, ретроспективний аналіз педагогічного досвіду і практики навчання фізичної географії України у діяльності загальноосвітніх шкіл;

аналітичні – педагогічний експеримент: констатувальний, формувальний, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду, використання методів статистики;

емпіричні – спостереження, анкетування тощо.

Основними методами дослідження є системний підхід до визначення теоретичної основи дослідження; дедукція – для формулювання умовиводів на основі результатів аналізу наукової літератури; індукція – для формулювання висновків на основі результатів експериментальної частини дослідження; констатувальний експеримент; педагогічне моделювання;

діяльнісний і краєзнавчий підходи до розроблення змісту і методичних рекомендацій

Методологічну основу дослідження становлять положення про необхідність всебічного і гармонійного розвитку особистості, її наукового пізнання, які спрямовані на формування системи поглядів, переконань та норм поведінки в географічному середовищі.

Організація дослідження.

На *першому етапі* педагогічного експерименту було поставлено такі завдання:

а) проаналізувати сучасні науково-методичні підходи до проблеми відбору та реалізації змісту географії України;

б) підготувати матеріали для вивчення стану навчання курсу за вибором «Географія України» (10 -11 клас) та його результати в експериментальних школах;

в) провести фронтальний моніторинг рівня знань, умінь і навичок учнів з предмета, вивчення умов та факторів в яких відбувався констатувальний експеримент тощо.

На *другому етапі* педагогічного експерименту реалізовано такі завдання:

а) здійснено аналіз та корекція методики дослідження (практичність застосованих методів збирання, обробка отриманих відомостей, аналіз типових помилок);

б) сформовано вибірково сукупність (тип та обсяг вибірки, структура вибіркової сукупності);

в) упорядковано інструментарій для збору інформації (анкети, картки аналізу документів, тести, інструкції інтерв'юерам тощо).

Третій етап педагогічного експерименту – експертно-оцінний включав:

а) фіксування результатів експериментальних спостережень;

б) здійснення якісного та кількісного аналізу результатів експериментального дослідження;

в) порівняльний аналіз результатів контрольної-експериментальної навчання;

підведення підсумків формування педагогічного експерименту;

г) складання підсумкового документа (інформації, звіт).

За результатами основних етапів педагогічного експерименту зроблено загальні висновки, які враховано у подальшій роботі над удосконаленням змісту курсу «Географія України» для профільного рівня старшої школи.

Очікувані результати дослідження: наукові статті з проблеми дослідження, рукопис навчального посібника «Географія України. 10-11 класи» (10,5 др. арк.), методичні рекомендації для вчителів з проблеми використання підручника в навчально-виховному процесі з географії.

Практична значущість проведеного дослідження полягає у практичній розробці і методиці шкільної географічної освіти та реалізації

системно-діяльнісного та краєзнавчого підходів у навчанні географії України в старшій загальноосвітній школі.

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі конструювання нових підручників, методичних посібників та лекцій у системі підвищення кваліфікації вчителів географії.

Зв'язок з науковими закладами: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Національна парламентська бібліотека України.

База дослідження: загальноосвітні навчальні заклади України, у т.ч. Київська гімназія східних мов № 1, Бучанський НВКСЗОШ I-III ст. № 4 Бучанської міської ради, Київської обл., Київська ЗОШ I-III ст. №160, Білоцерківська СОЗШ I-III ст. № 16.

ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

- *проаналізовано* зміст навчального матеріалу курсів географії України в основній та старшій школі;

- *встановлено*, що понятійний апарат географії України є основою для забезпечення компетентісно-орієнтованого навчання, що забезпечує формування світогляду як окремого громадянина так і суспільства в розрізі розвитку України як держави.

- *визначено* основні методичні особливості структурування та реалізації змісту географії України на понятійній основі:

- 1) на понятійний апарат підручників та навчальних посібників впливає особистісно-орієнтована диференціація навчальних потреб учнівської молоді;

- 2) у підручниках та посібниках має бути реалізовані усі етапи алгоритму формування географічних понять;

- 3) компетентісно-орієнтовані завдання є елементом моніторингу сформованості понятійного апарату. Учнівської молоді.

- *визначено* обґрунтовано науково-теоретичні засади структурування змісту посібників з географії України для учнів основної та старшої школи на понятійній основі.

- *подано* методичні рекомендації щодо викладання географії в 2015 – 2016 н. р., матеріали до Концепції навчання географії України в основній та старшій школі, пропозиції щодо спрощення навчальних програм, пропозиції до змістового наповнення навчальної програми курсу «Географія: регіони та країни» (рівень стандарту, 52 год, 1,5 години на тиждень), пропозиції щодо методичних рекомендацій щодо викладання курсу «Україна у світі: природа, населення» (8 клас) у 2017/2018 навчальному році.

- апробовано матеріали другого розділу «Населення України» до колективного посібника «Географія України» (рішення вченої ради Інституту педагогіки НАПН України протокол № 9 від 12.10.2017 р.) навчальний посібник для 10-11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (10,5) (2 др.

арк); навчальні посібники зошит для практичних робіт та досліджень 8 клас до курсу «Україна і світ: природа, населення» та зошит для практичних робіт та досліджень 9 клас до курсу «Господарство: Україна у світі» у експериментальних навчальних закладах відділу

- *виокремлено алгоритм* формування географічних понять, що має бути реалізований в змісті навчальних посібників для навчальних курсів з географії України; *концептуальні засади навчання географії України в освітніх закладах*, якими повинні керуватися учителі географії та учні в навчальному середовищі;

- *здійснено добір навчальних матеріалів для науково-методичного забезпечення* навчання географії України (картографічних матеріалів, системи вправ і завдань, ілюстративних матеріалів, позатекстових матеріалів краєзнавчого спрямування); *редагування та літературне оформлення* матеріалів підручника з географії України (8 клас) 10,5 друк. арк.

- *підготовлено до друку* матеріали до Концепції навчання географії України в основній та старшій школі (у співавторстві) та посібника «Географія України» для курсу за вибором учнів 10-х – 11-х класів.

- *підготовленою опубліковано* 4 навчальні посібники з географії України для 8-го та 9-го класів загальноосвітніх навчальних закладів;

- *оприлюднено* результати НДР, яка здійснювалася під час виступів перед педагогічною громадськістю Ужгорода, Одеси, Полтави та області та Білоцерківського району Київської області

- *розроблено* програму наукового дослідження з теми «Методичні засади структурування та реалізації змісту фізичної географії України на основі краєзнавчого підходу»;

- *підготовлено* наукові статті з теми: «Механізми реалізації патріотичного виховання молоді із застосуванням краєзнавчого підходу» (додаток 2015/15), «Структурування змісту підручника «Географія України» для основної школи на основі краєзнавчого підходу» (додаток 2015/35), пропозиції та розроблено заходи впровадження у навчально-виховний процес щодо удосконалення проекту Концепції національно-патріотичного виховання молоді (додаток 2015/11 та 2015/11), краєзнавчі матеріали на основі підручника «Географія України», як засіб формування географічних знань учнів загальноосвітніх навчальних закладів, пропозиції до наукового обґрунтування експертизи навчальних підручників з географії (додаток 2016/2) та рецензія на рукопис навчальної програми «Географія України. Профільний рівень» (додаток 2016/11);

- *подано* методичні рекомендації щодо викладання географії в 2015-2016 н. р. (додаток 2015/20), матеріали до Концепції навчання географії України в основній та старшій школі (додаток 2015/26), пропозиції до проекту Концепції 12-річної профільної школи (додаток 2015/37), пропозиції до проекту Концепції сучасного підручника (додаток 2015/41), матеріали до короткого нарису про відділ навчання географії та економіки (додаток 2016/14), пропозиції до анкети щодо спрощення навчальних програм (додаток

2017/1), пропозиції до змістового наповнення навчальної програми курсу «Географія: регіони та країни» (рівень стандарту, 52 год, 1 година на тиждень) (додаток 2017/11);

- *Організовано та проведено* спільно з Київським обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних кадрів науково-практичний семінар з теми «Створення оптимального навчального середовища як фактор формування географічних, економічних, краєзнавчих компетентностей учнів» (Мигалківське НВО Київської області, 28.04.15);

- *сформовано* за результатами експериментального дослідження структуру та зміст створеного рукопису частини підручника «Географія України» (додаток 2016/18) 2,0 друк. арк., методичні рекомендації для вчителів із питань організації та проведення краєзнавчих досліджень учнівською молоддю на прикладі Святошинського району м. Києва (додаток 2017/26);

- *надано* методичні рекомендації щодо викладання курсу «Україна у світі: природа, населення» (8 клас) у 2017/2018 навчальному році (додаток 2017/17);

- *апробовано* матеріали другого розділу «Природні умови і ресурси України» до колективного посібника «Географія України у світі: природа, населення»* (*рішення вченої ради Інституту педагогіки НАПН України протокол № 9 від 12.10.2017 р.) підручника для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (10,5) (4 др. арк., додаток 2017/29);

- *узагальнено* експериментальні матеріали за темою «Методичні засади структурування та реалізації змісту фізичної географії України на основі краєзнавчого підходу»;

Висновки

1. Обґрунтовано та розроблено заходи впровадження у навчально-виховний процес щодо удосконалення проекту Концепції національно-патріотичного виховання молоді.

2. Розроблено та подано матеріали до Концепції навчання географії України в основній та старшій школі, до проекту Концепції 12-річної профільної школи, до проекту Концепції сучасного підручника.

3. На основі здобутих результатів експериментальної роботи констатуємо виконання поставлених завдань за 2015 – 2017 рр. Необхідно продовжити узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду організації навчання географії України на основі діяльнісного та краєзнавчого підходів.

Підтема 4: «Психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітній школі».

Виконавці: *Н. А. Ковчин*, старший науковий співробітник, канд. пед. наук;

А. С. Доброскок, науковий співробітник, канд. психол. наук.

Термін виконання: 01.01.2015 р. – 31. 12. 2017 р.

Актуальність дослідження: Дослідження психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітній школі сьогодні є актуальним.

Побудова громадянського суспільства в Україні, інтеграція держави у європейське співтовариство передбачають орієнтацію на особистість, її духовну культуру, виховання ціннісного ставлення до природного геосередовища, соціального оточення та самої себе, національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного, громадянина – патріота, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, відповідального перед своєю нацією незалежної України.

На сучасному етапі розвитку нашої держави, в умовах загрози денационалізації, втрати державної незалежності, потрапляння в сферу впливу іншої держави, виникає необхідність змін в системі географічної освіти та системних заходів, спрямованих на посилення виховання свідомості учнів – формування нового покоління, що діють на основі національних та європейських цінностей:

1. Знання географічних особливостей природних, економічних, демографічних, соціальних ресурсів України.
2. Участь у громадсько-політичному житті держави.
3. Готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Сьогодні виникає потреба постійного оновлення як змісту географічної освіти, так і організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей сучасних науково-технічних досягнень. Згідно вказаним потребам відбувається зміна освітньої парадигми, пропонується новітня технологія навчання, формується сучасний педагогічний менталітет, розробляються державні стандарти, навчальні програми, переглядаються концепції підручників і посібників, удосконалюються методи і форми навчання, зокрема, географії України.

Нині в центрі трансформаційних зрушень є те, що учень стає суб'єктом навчання географії, мета якого – забезпечення розвитку всебічно поінформованої та географічно компетентної особистості. Одним з основних шляхів досягнення цієї мети виступає впровадження оновлення змісту навчання географії, що будується на врахуванні індивідуальних психологічних та інтелектуальних особливостей, інтересів, потреб і пізнавальних можливостей кожного учня.

Дана проблема актуальна, це підтверджує і те, що В. Кремень наголосив на необхідності психологічного обґрунтування сучасних педагогічних досліджень.

Зокрема особливого значення мають набувати зараз дослідження психолого-педагогічних основ вивчення географії України в загальноосвітній школі. Це пов'язано з тим, що кількість і якість географічної інформації сьогодні змінюється майже щорічно. В учнів ЗНЗ відбуваються суттєві зміни в інтелектуальному розвитку. Розпочинається стадія формальних операцій. Четверта стадія когнітивного розвитку

характеризується здатністю оперувати абстрактними поняттями. Таким чином, процес навчання географії має відповідати віковим психологічним та інтелектуальним можливостям учня ЗНЗ.

Когнітивна наука – це широка міждисциплінарна галузь досліджень і знань, а також сукупність багатьох дисциплін, які вивчають інтелект, інтелектуальні процеси. В цій сфері співпрацюють психологи, педагоги, філософи, логіки, лінгвісти та дитячі психологи (Г.Крайг, Ж. Піаже).

Нам необхідно вивчати характер і рівень когнітивних можливостей, що відповідають досліджуваному віку (учнів загальноосвітньої школи), особливості особистісного розвитку дітей даного віку та обсяг і характер географічного матеріалу, передбаченого для вивчення в загальноосвітній школі. Із всього перерахованого особливе значення для сучасного педагога-практика мають знання когнітивних змін в загальноосвітній школі. В цей період відбувається досить прискорений розвиток мисленевих здібностей. І як наслідок розширення усвідомлення всього інформаційного потоку (як на уроках, так і поза ними), а також розширення діапазону суджень, проникливості. Такі швидко зростаючі можливості пізнання також сприяють швидкому накопиченню знань, що відкривають перед підлітками ряд питань і проблем, які можуть і збагатити і ускладнити процес пізнання світу.

З метою забезпечення ефективності навчання з географії слід застосовувати прийоми різної складності що спрямовані на опанування різних розумових умінь, як аналіз, виділення головного, первинний синтез, конкретизація, визначення і пояснення понять, одиниць, класів, що домінують на першому рівні формування поняттєвих систем та таких основних розумових продуктів, як одиниці, класи; на другому рівні домінуючими є прийоми опанування наступними розумовими вміннями: порівняння, класифікація, а домінуючі розумові продукти: класи, відносини (взаємозв'язки між об'єктами); на третьому рівні – домінуючими є прийоми опанування такими розумовими вміннями: систематизація, узагальнення, інтерпретація, вторинний синтез, а домінуючими розумовими продуктами є системи, трансформації, імплікації.

Об'єкт дослідження: процес навчання географії України учнів загальноосвітньої школи у відповідності до вікових психологічних та інтелектуальних можливостей.

Предмет дослідження: формування географічних знань про природні та соціально-економічні ресурси Україні, формування цілісної географічної картини світу, виховання патріотизму в учнів ЗНЗ з урахуванням їх пізнавальних вікових можливостей.

Гіпотеза дослідження: положення про те, що навчання географії України учнів загальноосвітніх навчальних закладів має включати завдання патріотичного виховання, особистісного становлення учня як громадянина України, формування емоційно-вольової сфери для формування цілісної географічної картини світу в учнів ЗНЗ.

Мета: теоретично обґрунтувати психологічні основи навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

Згідно з метою та гіпотезою дослідження поставленні такі завдання:

1. Дослідити стан розробленості в педагогічній та психологічній літературі проблеми навчання географії України та формування географічної картини світу в учнів ЗНЗ.
2. Розробити психолого-педагогічні основи формування географічної картини світу в учнів ЗНЗ.
3. Розробити спеціальні методики, тести для вивчення ефективності навчання географії України та для вивчення цілісного світосприймання в учнів ЗНЗ.
4. Розробити авторську методику діагностики рівня сформованості інтелектуальних умінь та навичок учнів ЗНЗ.
5. Розробити опитувальники для вивчення мотивації учнів до вивчення географії України, почуття патріотизму, особистісного становлення та формування емоційно-вольової сфери.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять: фундаментальні ідеї системно-структурного підходу до аналізу педагогічних явищ і процесів (В. Ананьєв, В. Кремень, Б. Ломов, К. Платонов); педагогічні ідеї та концепції розвитку особистості в навчанні (І. Бех, В. Бондар, М. Бурда, Н. Буринська, С. Гончаренко, І. Зязюн, А. Кірсанов, В. Лозова, В. Рибалка, О. Савченко, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, М. Євтух, М. Ярмаченко, О. Ярошенко, інші); концепції індивідуалізації, гуманізації, демократизації й оптимізації навчання і розвитку особистості (Ю. Бабанський, І. Бех, Н. Бібік, В. Бондар, С. Гончаренко, М. Данилов, Б. Єсіпов, Л. Занков, О. Леонтєв, І. Лернер, Л. Липова, П. Сікорський, І. Унт, С. Трубачова, А. Фурман, М. Шахмаєв та ін.); концепція розвитку навчального інтересу (Н. Бібік, О. Киричук, В. Сухомлинський, Г. Щукіна); теорія формування особистості в процесі життєдіяльності (Л. Анциферова, Б. Ломов, А. Петровський, та ін.); положення психолого-педагогічної науки щодо процесу пізнання (В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, С. Рубінштейн, Г. Серєда); принцип цілісності, наступності й прогностичності змісту навчання (М. Бургін, С. Гончаренко, Н. Ничкало, О. Новіков, Л. Одерій, М. Скаткін, Н. Тализіна); теорія поетапного формування розумових дій (Л. Виготський, М. Гальперін, В. Лозова, Н. Менчинська); методичні підходи до формування знань і вмінь на уроках науково природничих дисциплін (П. Атаманчук, О. Бугайов, О. Ляшенко, В. Максимова та інші).

Методи дослідження: вивчення й аналіз психологічної літератури з досліджуваної проблеми; емпіричні методи – цілеспрямовані спостереження за навчально-виховним процесом (вибіркові, систематичні), анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ювання, вивчення змісту матеріальних носіїв інформації (учнівських робіт, педагогічної інформації); педагогічний

експеримент, математико-статистичні методи (обробка експериментальних даних); моделювання.

Очікувані результати:

Теоретичні: психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

Практичні: методичні рекомендації для вчителів по формуванню психологічної готовності учнів до вивчення географії України, до процесу формування цілісної географічної картини світу в учнів ЗНЗ, методичний посібник.

Наукова новизна: дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці психолого-педагогічних основ методичних моделей навчання географії в ЗНЗ.

Експериментальна база: Гімназія ім. Т. Г. Шевченка м. Миргород, Полтавської обл., Гореницька ЗОШ Києвосвятошинського р-ну, Київської обл.

ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

- Проаналізовано психологічні аспекти змісту навчального матеріалу курсів географії України в загальноосвітніх навчальних закладах;

- обґрунтовано актуальність та доцільність досліджень в галузі когнітивної географії;

- Встановлено, що вивчення географії України є фундаментальним щодо навчання та виховання з метою становлення, безпеки, формування як окремого громадянина, так і Української держави в цілому.

- встановлено, що основна мета географічної освіти основної та старшої школи передбачає формування як географічної так і соціальної компетентності, які націлені на цілеспрямоване використання учнями, сформованих знань, умінь, навичок для соціального, професійного становлення особистості учня;

- Визначено: мета шкільної географічної освіти носить складну багатокомпонентну структуру і передбачає щодо учнів:

а) формування цілісної наукової географічної картини світу; б) становлення особистості, формування емоційно-вольової сфери; в) розвиток когнітивної сфери: сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення;

г) формування мотивації до вивчення географії;

д) розвиток емоційного та соціального інтелекту;

е) розвиток критичного мислення;

- доведено необхідність урахування психологічних особливостей навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах;

- розроблено шляхи підвищення ефективності дидактичного процесу шляхом застосування психодіагностичної та психокорекційної роботи з учнями;

- розроблені методичні рекомендації по здійсненню психодіагностичної роботи (визначення стресостійкості, рівня тривожності, стану психоемоційної сфери тощо).

- розроблено та впроваджено, адаптовано комплекс вправ, методик спрямованих на зниження тривожності, підвищення стресостійкості, позитивного емоційного стану, формування особистого копінг-ресурсу.

- підготовлено матеріали до друку Концепції навчання географії України;

- Проведено тестування та анкетування в загальноосвітніх школах в учнів середніх та старших класів;

- здійснено анкетування та опитування учителів в м. Києві, Київській, Чернігівській, Полтавській областях;

- Розроблено і проведено спеціальні тренінги для учителів географії, педагогів інших предметів з метою удосконалення ефективності процесу навчання загальноосвітніх навчальних закладах;

- оприлюднені результати науково-дослідної роботи на Міжнародних науково-практичних конференціях в Польщі, Чехії, Болгарії, на Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Активна діяльність здійснювалася у підготовці та рецензуванні кандидатських дисертаційних робіт, які пройшли попередній захист, керівництво дисертаційними дослідженнями здобувачів та в роботі спеціалізованої ради К 26.452.05 із захисту кандидатських дисертацій (голова спеціалізованої вченої ради О. М. Топузов, вчений секретар Т. Г. Назаренко, члени спеціалізованої вченої ради: М. Г. Криловець, О. Ф. Надтока, Л. А. Покась).

Захищені у 2015 р. кандидатські дисертації:

- Н. Г. Побидайло «Методика реалізації краєзнавчої складової в процесі навчання фізичної географії» (науковий керівник О. Ф. Надтока);

- В. О. Надтока « Формування гідрологічних понять у процесі навчання фізичної географії учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (науковий керівник О. М. Топузов).

Захищені у 2016 р. кандидатські дисертації:

- Т. С. Мартинюк: «Методика реалізації діяльнісного підходу у процесі навчання географії України учнів 8 – 9 класів» (науковий керівник О. Ф. Надтока);

- Т. С. Япринець «Формування природоохоронних знань учнів основної школи у процесі навчання фізичної географії» (науковий керівник О. М. Топузов);

Співробітниками відділу навчання географії та економіки здійснено рецензування цілого ряду навчальних засобів, спрямованих на використання у навчальному процесі географії в основній школі та підготовку вчителів географії ЗНЗ. Співробітники відділу брали участь в проведенні майстер-класів, науково-практичних конференціях, виставках та фестивалях. Вони долучалися до організації та проведення 31 масового заходу

Назва продукції, підготовленої затеєю:

Найвагоміші публікації:

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А. Географія: Україна у світі: природа, населення: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. А. Покась. – К.: УОВУ «Оріон», 2016. – 224 с.

Надтока О. Ф., Топузов О. М. Географія: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладу/ О. Ф. Надтока, О. М. Топузов, –К.: УОВЦ «Оріон», 2017.– 208 с.

Топузов О. М., Гладковський Р. В., Надтока О. Ф. Географія 6 -11 класи: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році з коментарем провідних фахівців //укладачі: Топузов О. М., Гладковський Р. В., Надтока О. Ф. – К.: УОВЦ «Оріон», 2017, 96 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф. Зміна ролі вчителя в навчальному середовищі – одне з основних завдань сучасної методики навчання географії/ О. М. Топузов, О. Ф. Надтока // Педагогіка вищої та середньої школи : Збірник наукових праць. – Кривий Ріг : КДПУ, 2015. – Вип. 45. – С. 191-197.

Надтока О. Ф. Прогностичні аспекти еволюціонування географічної освіти в загальноосвітній школі / О. Ф. Надтока // Рідна школа. – 2015. – № 5-6. – С. 53-57.

Надтока О. Ф. Європейський вектор еволюціонування навчальних понять як один із аспектів розвитку методики навчання географії / О. Ф. Надтока // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огнієнка, Інститут педагогіки НАПН України, 2016. – Вип. 20 (1-2016). – Ч.1., 364. – С. 304-310.

Назаренко Т. Г. Запровадження новітніх технологій навчання в практику школи / Т. Г. Назаренко // Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць, 18 – С. 63-72.

Надтока В. О., Надтока О. Ф. Особливості структурування змісту інтерактивних електронних підручників в процесі компетентнісного навчання географії у восьмому класі / О. Ф. Надтока, В. О. Надтока // Комп'ютер у школі та сім'ї. – К.: 2016. – 8. – С. 15-21.

Топузов О. М. Methodological fundamentals for the creation of a modern textbook on the natural sciences cycle subjects / Topuzov O. M. // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голова ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 291-298.

Надтока А. Ф. Компетентносная модель учебника географии / А. Ф. Надтока // Веснік адукації. – Мінск. №6, 2016. – С. 27-31.
Назаренко Т. Г. Отображение компетентносной составляющей в содержании модернизированной учебной программы по географии для основной школы/ Т. Г. Назаренко// Веснік адукації. – Мінск. №6, 2016. – С. 22-26.

Публікації.

За темою дослідження у 2015 – 2017рр. опубліковано: 81 наукових статей, 44 тез та інших наукових публікацій, у т.ч. 5 – на міжнародних конференціях. Передано до друку *Концепцію навчання географії України в основній та старшій школі* та *Методику навчання географії України*.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.

1. Теміекспериментів за напрямками:

Експериментальна діяльність здійснювалася у межах колективних підтем, які згруповані за 4 напрямками:

1. *«Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного, проблемного підходів»*

(Надтока О. Ф., зав. від., пров. наук. співроб., канд. пед. наук; Топузов О. М., гол. наук. співроб., д-р пед. наук; Покась Л. А., ст. наук. співроб., канд. пед. наук, Гончарова Н. О., ст. наук. співроб., канд. пед. наук).

Спрямування дослідження: діагностика з метою визначення рівнів сформованості в учнів ключових компетентностей відповідно до розробленої методичної системи навчання курсу за вибором учнів загальноосвітніх навчальних закладів, функціонально спрямованої на формування в учнів краєзнавчих компетентностей. Апробація розробленої системи навчальних завдань у традиційній і тестовій формах, обґрунтування вибору форм і методів навчання географії відповідно з розробленою Концепцією географічної освіти в основній та старшій школі.

Здійснення експериментальної перевірки рукопису підручника географії України для 8 класу, розроблених авторським колективом науковців Інституту педагогіки НАПН України.

2. *«Теоретико-методичні засади навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах»*

(Назаренко Т. Г., гол. наук. співроб., д-р пед. наук).

Спрямування дослідження: доведення актуальності та доцільності впровадження нових методичних підходів у навчанні географії України.

3. *«Структурування змісту навчального посібника «Географія України» для профільного рівня старшої школи на основі системно-діяльнісного та краєзнавчого підходів»*

(Криловець М. Г., пров. наук. співроб., д-р пед. наук, Яценко В. С., ст. наук. співроб., канд. пед. наук, Надтока В. О. ст. наук. співроб., канд. пед. наук, Нехомяж О. С., ст. наук. співроб., канд. пед. наук, Побидайло Н. Г. наук. співроб., канд. пед. наук, Часнікова О. В., ст. наук. спів роб., канд. пед. наук.).

Спрямування дослідження: доведення актуальності та доцільності краєзнавчої складової у навчанні географії України. Наявність «краєзнавчої складової у навчанні географії» є елементом навчально-виховного процесу

географії, спрямоване на комплексне вивчення обмеженої території, на основі застосування краєзнавчого підходу та з використанням методів краєзнавчих досліджень.

Використання краєзнавчої складової на заняттях з фізичної географії повинно здійснюватися за такими методичними засобами, як застосування дидактичних ігор, застосування завдань проблемного характеру, та використання ІКТ на заняттях з фізичної географії та при проведенні навчальних екскурсій краєзнавчого спрямування. Результати експерименту доводять, що для формування географічної картини світу у учнів загальноосвітніх навчальних закладів необхідна наявність краєзнавчої складової у навчанні географії України.

Проведення впровадження та висвітлення результатів дослідження у ЗНЗ країни шляхом виступів, доповідей, написання статей.

4. *«Психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах»*

(Ковчин Н. А., ст. наук. співроб., канд. пед. наук, Доброскок А. С, наук. співроб., канд. психол. наук).

Спрямування дослідження: доведення положення, що навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах має відбуватися відповідно до вікових особливостей учнів та з врахуванням психологічних когнітивних аспектів їх розвитку.

Доведення положення, що на всіх етапах вікового та психологічного розвитку процес навчання географії України буде ефективний, за умови цілеспрямованості з метою формування цілісної наукової географічної картини світу.

Вивчення становлення особистості учня та його мотиваційно та психоемоційної сфери.

2. Рівні:

Локальний та всеукраїнський (Київська гімназія східних мов № 1, Великодиммерський СЗЗ НВК Броварської районної державної адміністрації; Бучанський НВК ЗОШ I-II ст. № 4 Бучанської міської ради).

Участь співробітників відділу у проведенні експериментальних досліджень всеукраїнського рівня.

1. Тема експерименту: «Розроблення методичної системи навчання з предметів природничо-математичного циклу на засадах компетентнісного підходу»

Рівень експерименту: всеукраїнський, наказ Міністерства освіти і науки № 1018 від 09.09 2014 року.

Термін проведення експерименту: 2014–2019 рр.

Експериментальна база: Великодиммерський СЗЗ НВК Броварської районної державної адміністрації; Бучанський НВК ЗОШ I-II ст. № 4 Бучанської міської ради.

Експеримент: Інформація про інновації, що відпрацьовуються: критерії оновлення змісту базової фізичної освіти на засадах компетентнісного підходу; операційна схема побудови структури предметної компетенції; компетентнісно орієнтована методика навчання предметів природничо-математичного циклу в основній школі старшій школі, спрямована на досягнення ключових і предметних компетентностей учнів.

Результати експериментальної роботи, здобуті впродовж звітного року

Відповідно до програми НДР досліджується можливість інтеграції предметів природничо-математичного циклу; узгоджуються концептуальні вимоги щодо структури предметних компетенцій природничих предметів, виявляється співвідношення між предметними й ключовими компетенціями, особливості природничо-наукової компетенції як галузевої.

Триває діагностика з метою визначення рівнів сформованості в учнів ключових і предметних компетентностей відповідно до розробленої методичної системи навчання предметів природничо-математичного циклу, функціонально спрямованої на формування в учнів предметних й ключових компетентностей. Апробується розроблена система навчальних завдань у традиційній і тестовій формах, спрямованих на формування в учнів предметних й ключових компетентностей.

Упродовж другого етапу експерименту, також здійснювалась експериментальна перевірка рукописів підручників алгебри, геометрії, фізики, хімії та географії для 8 класу ЗНЗ, розроблених авторськими колективами науковців Інституту педагогіки.

2. Київ гімназія східних мов №1

Тема експерименту: «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадських цінностей учнів»

Рівень експерименту: Всеукраїнський, наказ МОНмолодьспорту від 24.12.2012 р. № 1477).

Термін проведення експерименту: 2012–2019 рр.

Експериментальна база: Київська гімназія східних мов № 1.

Відомості про наукового керівника: Кизенко Василь Іванович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України.

Інформація про інновації, що відпрацьовуються: розробка й теоретичне обґрунтування змісту і структури курсу фізичної географії України в основній та старшій школі та методикою їх реалізації на засадах краєзнавчого підходу.

Результати експериментальної роботи, здобуті впродовж звітного року

Відповідно до програми дослідження проаналізовано вітчизняну і зарубіжну педагогічну літературу з проблеми оновлення змісту курсу географія України в основній та старшій школі.

Триває діагностика з метою визначення рівнів сформованості в учнів ключових компетентностей відповідно до розробленої методичної системи навчання курсу за вибором учнів загальноосвітніх навчальних закладів, функціонально спрямованої на формування в учнів краєзнавчих компетентностей. Апробується розроблена система навчальних завдань у традиційній і тестовій формах, обґрунтовується вибір форм і методів навчання географії відповідно з розробленою Концепцією географічної освіти в основній та старшій школі.

Упродовж даного етапу також здійснювалась експериментальна перевірка рукопису підручника географії України для 8 класу, розроблених авторським колективом науковців Інституту педагогіки НАПН України.

3. Терміни їх проведення:

січень 2016 р. - грудень 2017 р.

4. Відомості про наукового керівника:

Надтока О.Ф., провідний науковий співробітник, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

5. Інформація про інновації, що відпрацьовуються:

- *назва:* Вивчення суспільної та педагогічної думки щодо змістового наповнення підручників з географії України на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного і проблемного навчання (О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. А. Покась, Н. О. Гончарова).

- *назва:* організація та проведення педагогічного експерименту у розрізі формування методичного забезпечення навчання географії України (Т. Г. Назаренко);

- *назва:* Вивчення педагогічного досвіду з організації навчально-виховного процесу з географії України у відповідності до оновленого змісту географічної освіти на основі краєзнавчого та системно-діяльнісного підходів (Криловець М. Г., Яценко В. С., Нехомяж О. С., Надтока В. О., Побидайло Н. Г., Часнікова О. В.);

- *назва:* особливості оновлення змісту географії України на понятійній основі; методичні особливості перевірки сформованості предметної компетентності (Криловець М. Г., Яценко В. С., Нехомяж О. С., Надтока В. О., Побидайло Н. Г., Часнікова О. В.);

- *назва:* Розроблення та адаптація спеціальних методик, тестів, комплексної методики, опитувальників, спрямованих на застосування в експериментальній роботі (Н. А. Ковчин, А. С. Доброскок).

6. Результати експериментальної роботи, отримані впродовж звітного періоду:

1. *Розроблено* теоретичні засади експериментального дослідження:

- *здійснено* критичний аналіз фахової літератури з проблематики дослідження, нормативних та державних документів з метою підтвердження актуальності експериментального дослідження та обґрунтування теоретичних засад навчання географії України в ЗНЗ

- *вивчено* суспільно-педагогічну думку, стосовно проблематики змістового наповнення підручників географії основної школи, що спонукало до висновків, щодо організація навчання географії в основній школі на засадах особистісно зорієнтованого навчання та на основі використання проблемного підходу й оновлення понятійного апарату курсів географії.

2. *Здійснено* педагогічне спостереження - з метою виявлення мотивації до самоосвітньої діяльності.

3. *Встановлено*, що в переліку мотивів пізнання, які ґрунтуються на процесах навчання і самоосвіти, серед учнів основної школи домінують - світоглядні, що спираються на прагнення розширити життєвий кругозір, тобто сформувати певну географічну картину світу.

4. *Обґрунтовано* актуальність та доцільність проблеми психолого-педагогічних основ навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах.

5. *Доведено*, що навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах має відбуватися відповідно до вікових особливостей учнів та з врахуванням психологічних когнітивних аспектів їх розвитку.

6. *Встановлено*, що в процесі навчання географії України відбувається становлення особистості учнів, формування патріотизму, якості важливі для подальшої самореалізації особистості в сучасних процесах в суспільстві.

7. *Розроблено* основні концептуальні засади, щодо створення підручників географії України для 8-го, 9-го та навчального посібника для 10-11 класів на компетентнісний та діяльнісний основі.

8. *Здійснено експериментальну перевірку* створюваних підручників і посібників в умовах їх використання в ЗНЗ.

УПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЙОГО МОНІТОРИНГ.

У звітному періоді (з 2015 по 2017 рр.) в освітню практику загальноосвітніх навчальних закладів України впроваджувалася продукція, створена за результатами розпочатої в 2013 - 2014 роках НДР «**Науково-методичні засади формування і реалізації оновленого змісту географічної освіти в основній школі**». Всеукраїнський рівень впровадження набула **Концепція географічної освіти в основній школі**. Вона розіслана в усі ОШПО, окремі ВНЗ та управління освіти й науки в різних регіонах країни та експериментальні навчальні заклади. Концепція представлена на сайті Інституту педагогіки НАПН України.

У розрізі виконання вищезазначеної теми і моніторингу впровадження її результатів, отримано гриф МОН України (наказ № 777, від 20.07.2015) на

підручник «**Географія: підручник для 7 класу**»(ДНВП «Картографія», 2015), авторів О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Л. П. Вішнікіної, Т. Г. Назаренко та ін. Книга надрукована тиражем більше **10 000 екземплярів**, які використовуються у загальноосвітніх навчальних закладах Волинської, Львівської, Київської, Дніпропетровської, Черкаської областей та м. Києва впродовж 2015 – 2017 рр. Дана навчальна книга здобула диплом І-го ступеня на конкурсі навчальних видань НАПН України в 2016р.

Крім цього, позапланово, впроваджується 2 навчальні посібники для ЗНЗ та 1 підручник для ВНЗ. Зазначена навчальна продукція має відповідні грифи МОНмолодьспорту України і впроваджується на регіональному рівні.

Об'єктами впровадження визначені ЗНЗ: **Гімназія східних мов №1, Скандинавська гімназія, Гімназія № 191, ЗОШ І-ІІІ ст. № 23, ЗОШ І-ІІІ ст. № 31, ЗОШ І-ІІІ ст. № 160, Ліцей №157 (м. Київ), ЗОШ І-ІІІ ст. №1 м. Вишгород, Білоцерківська СЗШ № 16, та Білоцерківська ЗОШ №18, м. Біла Церква, Бучанська ЗОШ №4 (Київська обл.), Ліцей №25 ім. М. Щорса м. Житомир, СШ № 11 м. Бердичів (Житомирська обл.), Миргородська гімназія ім. Т. Г. Шевченка, м. Миргород (Полтавська обл.).**

Соціальний ефект упровадження результатів НДР вбачається в удосконаленні процесу навчання географії учнів основної школи.

В розрізі НДР «**Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах**» здійснюється впровадження підручників географії для 8-го та 9-го класів. Вони успішно пройшли конкурсний відбір на Всеукраїнському конкурсі підручників та мають відповідні грифи МОН України.

1. **Географія: Україна у світі: природа, населення: підручник для 8 кл. загальноосвітніх навчальних закладів/О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. А. Покась – К.: УОВЦ «Оріон», 2016.– 224с.**

2. **Географія: Україна і світове господарство: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів/ О. Ф. Надтока, О. М. Топузов, –К.: УОВЦ «Оріон», 2017.– 208с.**

Здійснення моніторингу впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах країни підручників географії для 8 та 9 класу, розроблених авторськими колективами науковців відділу географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися також шляхом: обговорення їх на засіданнях відділу; оприлюднення на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, науково-практичних семінарах у різних регіонах України; опублікування наукових доробків співробітників у періодичних виданнях; науково-методичного консультування діяльності експериментальних навчальних закладів; презентації підручників і навчальних посібників з географії; читання лекцій для вчителів. Наукова робота здійснювалась шляхом лекцій в обласних

інститутах післядипломної педагогічної освіти (містах: Біла Церква, Луцьк, Миколаїв, Хмельницький, Житомир, Херсон, Ужгород).

ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ.

У звітному періоді (2015 – 2017 рр.) наукові співробітники відділу взяли активну участь в 52 масових науково-практичних заходах, у тому числі у 9, включених до плану роботи Інституту педагогіки НАПН України.

Інформація про проведення масових науково-практичних заходів, включених до Плану роботи Інституту педагогіки НАПН України:

Звітна науково-практична конференція за результатами НДР співробітників Інституту педагогіки НАПН України за 2015 р. (Київ) (всі працівники відділу).

Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» 15-16.10.2015 (м. Київ) (всі співробітники).

Семінар «Психолого-педагогічний супровід навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах» (Миргород, 17.11.2015 р.) (всі співробітники відділу).

Звітна науково-практична конференція за результатами НДР співробітників Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р. (Київ) (всі працівники відділу).

Участь у щорічній виставці: XVI Міжнародній виставці навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – 2016» (Виставковий Центр, м. Київ), (В. С. Яценко, Н. А. Ковчин).

Міжнародний науково-практичний вебінар «Основні концептуальні положення і структур та змісту навчальних предметів «Людина і світ», «Географія» в контексті реалізації компетентнісного підходу» (Інститут педагогіки НАПН України та Білоруський державний університет) (О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Т. Г. Назаренко, В. О. Надтока).

VII Міжнародна виставка «Сучасні заклади освіти-2016» (м. Київ) (В. С. Яценко, Н. А. Ковчин).

Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» 16.06.2016 р. (м. Київ) (всі співробітники).

Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» 2017 р. (м. Київ) (всі співробітники).

Кількісний і якісний аналіз інших масових заходів

- Круглий стіл «Неформальна освіта для дорослих: реалії та перспективи розвитку у рамках VII Міжнародного форуму «Інноватика в сучасній освіті» (м. Київ, 2.10.2015 р.).

- Перша міжнародна спеціалізована виставка «ЗНО – 2016. Освіта в Україні. Освіта за кордоном» (м. Київ, будинок Учителя, 24-26.09.2015 р.).

- Спеціалізована прес-конференція «Роль педагогічних навчальних закладів у формуванні сучасного вчителя в умовах реформування системи освіти України (м. Київ, будинок Учителя, 25.09.2015 р.).
- Круглий стіл «Якість випускників навчальних закладів та очікування роботодавців» (Київ, 26.09.2015 р.).
- VI Українсько-польський Науковий форум «Освіта для сучасності» (м. Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 14-16. 09.2015) (Ковчин Н.А.).
- II Міжнародна науково-практична конференція «Osobowoscispoteczenstwo» (Київ, 2.11.2015 р.).
- Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» (Рівне, 16.10.2015 р.).
- VI-Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді (Київ, Інститут обдарованої дитини, 3-4.12.2015 р.) (Ковчин Н.А., Гончарова Н.О.).
- Науково-практична конференція «Європейський вимір українських освітніх реформ» 02.03.2016 р. (м. Київ) (всі співробітники).
- Серпнева веб-конференція «Учені НАПН України – українським учителям»: «Географічна освіта в загальноосвітніх навчальних закладах у 2016-2017 н.р.».
- Всеукраїнська науково-практична конференція «Прогнозування розвитку педагогічної інноватики» (до 90-річчя Інституту педагогіки НАПН України) 24.10.2016 р. (м. Київ) (всі співробітники).
- XII з'їзд Українського географічного товариства «Українська географія: сучасні виклики» Виступ на тему «Мета та основні завдання культурно-освітньої програми «Юні кияни» всистемі національно-патріотичного виховання» (м. Вінниця) (В. С. Яценко).
- Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і кар'єра – 2016», (м. Київ, Український дім, 14-16.04.2016 р.) (Н. А. Ковчин, Надтока В. О.).
- Міжнародна науково-практична конференція «Освіта за кордоном» (м. Київ, 14-16.04.2016 р.) (Н. А. Ковчин, Побідайло Н. Г.).
- Науково-практичний семінар «Створення оптимального навчального середовища як фактор формування географічних, економічних, краєзнавчих компетентностей учнів» на базі Мигалківського НВО (ЗОШ) (с. Мигалки, Київської обл., 28.04.2016р.) (Ковчин Н.А.).
- XII mezinárodní vědecko – praktická Konference «Nastolení moderní vědy-2016» (м.Прага, 27.09- 05.10 2016 р.) (Н. А. Ковчин).
- 1 Of the XII international scientific and practical conference «scientific horizons» - 2016 (Sheffield, 30.09 - 07.10, 2016 р.) (Н. А. Ковчин).
- За XII Міжнародна наукова практична конференція «Образование и наука на XXI век – 2016 р. (Софія, 17-25. 10. 2016 р.) (Н. А. Ковчин).
- Науково-методичний семінар: «Компетентнісний підхід в освіті: сутність, проблеми, перспективи 26. 01. 2017 р. (м. Рівне) (О. Ф. Надтока).

- Науково-методичний семінар: «Реалізація компетентнісного підходу у навчанні географії та економіки» (м. Біла Церква)(О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, В. С. Яценко, В. О. Надтока).

- Серпнева веб-конференція «Учені НАПН України – українським учителям»: «Географічна освіта в загальноосвітніх навчальних закладах у 2017-2018 н.р. Від предметоцентризму до дитино центрризму» (всі співробітники).

-IV Międzynarodowej Konferencji Naukowej “Edukacja humanistyczna w cywilizacji technicznej XXI wieku” (Warszawa –Józefów, 25.04.2017 р.)(Н. А. Ковчин).

- Семінар на тему «Упровадження інноваційних технологій в ЗНЗ» для директорів навчальних закладів району на базі Білейківської ЗОШ І-ІІІ ст. Козелецької районної ради Чернігівської області, 28.02.2017 р. (Гончарова Н.О.).

- Конференція «STEM – світ інноваційних можливостей» у рамках VIII Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти», 18.03.2017 р., м. Київ (Гончарова Н.О.).

-Засідання педагогічної ради НВК «Оболонь» за темою «Стан впровадження нового Державного стандарту загальної середньої освіти вчителями під час вивчення предметів суспільно-природничого циклу інваріантної складової у 5-8 класах (географія, біологія, історія, хімія)», м. Київ, 30.03.2017 р. (Гончарова Н.О.).

- Міжнародна науково-практична конференція «Kondratukinnovations XX-XXI», 24-26.05.17 р., м. Полтава (Гончарова Н.О.).

-Презентація аналітичної доповіді «Освіта для турбулентного світу: як жити, навчати і навчатися на вістрі змін» (участь у дискусії та обговоренні), 10.07.17 р., м. Київ, вул. Гончара, 65, Український інститут майбутнього (Гончарова Н.О.).

- Всеукраїнський науково-практичний семінар «Web-STEM-школа – 2017», м. Київ, платформа проекту «Якість освіти», 22-29 серпня 2017 р., м. Київ (Гончарова Н.О.).

- Міжнародний фестиваль «Педагогіка ХХІ століття: 20 років поспіль» (Дитячий спортивно-оздоровчий комплекс «Вікторія», м.Одеса, 25-30.08.2017)(Н. А. Ковчин).

Web-конференція до нового навчального року «Учені НАПН України – українським учителям»: «Географічна освіта в ЗНЗ у 2017-2018 н.р.», 31.08.17 р., Президія НАПН України, м. Київ(всі співробітники).

- Спільне виїзне засідання-семінар відділу навчання географії і економіки Інституту педагогіки НАПН України та Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського «Науково-методичне забезпечення навчання географії в основній школі», 20-21.09.17 р., Полтавська обласна спеціалізована школа-інтернат ІІ-ІІІ ст. з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів с. Потоки Полтавської області (всі співробітники).

- VII Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» (м. Біла Церква Київської області, (5-6.10.2017 р.) (О. В. Часнікова, Н. А. Ковчин).
- VI Фестиваль інноваційних проєктів «SikorskyChallenge 2017», Конкурс «Intel-Техно Україна 2017-2018», (м. Київ, 10-13.10.2017 р.) (Гончарова Н.О.).
- Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки» (Польща, м. Люблін, 20-21.10. 2017 р.) (Н. А. Ковчин).
- IX Міжнародна виставка «Інноватика в сучасній освіті». (Київський палац для дітей та юнацтва, 24-26.10.2017 р.) (всі співробітники).
- Міжнародна науково-методична конференція «Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики» (м. Київ, Україна, НПУ імені М.П. Драгоманова, 30-31.10.2017 р.) (Н. А. Ковчин, Л. А. Покась).
- Міжнародна науково-практична конференція «Еволюція тривалості життя» (Інститут демографії та соціальних досліджень, 07.11.2017 р.) (Н.А. Ковчин, В. О. Надтока, В. С. Яценко).
- Науково-практична конференція «STEM – світ інноваційних можливостей» у рамках IX Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті 2017», 24 жовтня 2017р., м. Київ, вул. І. Мазепи, 13 (Київський Палац дітей та юнацтва), (Гончарова Н.О.).
- I Всеукраїнська науково-практична конференція «Науково-методичні засади створення інноваційної моделі STEM-освіти в Україні», 24 жовтня 2017р., м. Київ, вул. І. Мазепи, 13 (Київський Палац дітей та юнацтва) (Гончарова Н. О.).
- II Міжнародний науково-практичний семінар «STEM-освіта – проблеми та перспективи» (25-26 жовтня 2017 р., м. Кропивницький, КЛА НАУ) (Гончарова Н.О.).
- Презентації соціологічного дослідження «Стан освіти в Україні», 26.10.17 р., м. Київ, вул. Гончара, 65, Український інститут майбутнього (Гончарова Н.О.).
- Інтернет марафон Видавничої групи «Основа»: «Інноваційні технології та методики освіти», участь у вебінарах «7 трендів освіти 2017 та як їх реалізувати в школі», «STEM-освіта – світовий освітній бренд», 31.10.17 р.-01.11.17 р. (Гончарова Н.О.).
- III Міжнародна науково-практична конференція «STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку (9-10 листопада 2017 р. м. Київ, вул. Вишгородська, 19, Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді) (Гончарова Н.О.).

КАДРИ

Кількісний склад працюючих у відділі – 15, у т.ч. наукових кадрів – 13.
Даніпросумісників: внутрішньоінститутські – 2, з інших установі

організацій – 4.

Зміни, що сталися протягом звітного періоду

Надтока О. Ф. переведений на ставку завідуючого відділом (01.11.2016 р.). У 2017 році у відділі почали працювати (за сумісництвом) Гончарова Н. О (01. 02. 2017 р.) та Часнікова О. В. (01. 10. 2017 р.).

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначених у 2015 р. загальною програмою дослідження завдань НДР з теми **«Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах»**. Співробітники відділу навчання географії та економіки здійснювали свої дослідження у розрізі підтем: «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі компетентнісного, проблемного, особистісно зорієнтованого підходів», «Теоретико-методичні засади навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах», «Методичні засади структурування та реалізації змісту географії України на основі системно-діяльнісного та краєзнавчого підходів», «Психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітній школі» і досягли таких результатів:

а) у 2015 році: результати науково-дослідної діяльності наукових співробітників на моделювально-пошуковому етапі НДР виконано в повному обсязі.

1. На основі вивчення результатів експериментального дослідження та сучасного педагогічного досвіду здійснено науковий аналіз змісту географічної освіти в основній та старшій школі.

2. Визначено актуальні проблеми навчання географії в основній та старшій школі, серед яких виділено декілька фундаментальних методичних проблем.

3. На основі експериментальних досліджень обґрунтовано послідовність формування інтелектуальних умінь з географії в учнів основної школи та визначено подальші напрямки дослідження психологічних основ навчання географії в основній та старшій школі.

4. *Результати прикладного дослідження знайшли своє відображення в 24 наукових публікаціях. Позапланово опубліковано 2 навчальні посібники, 1 навчальний підручник, 9 статей і тез.*

5. На основі результатів досліджень, здобутих в процесі НДР 2010-2014 рр. навчальні програми з географії для загальноосвітніх навчальних закладів продовжився процес їх впровадження у навчальний процес ЗНЗ.

6. Матеріали дослідження впроваджувалися шляхом публікації статей у фахових виданнях, їх обговорення на науково-практичних конференціях та через Інтернет-ресурси.

7. Одним із напрямків НДР у звітному періоді був моніторинг та впровадження результатів попереднього дослідження.

8. На основі матеріалів НДР сформульовані висновки у формі аналітичних матеріалів, що на сучасному етапі актуальним є вивчення та аналіз змісту курсів з географії у основній школі, розроблення та обґрунтування методичних моделей географічної освіти у основній та старшій школі та залучення педагогів-практиків, психологів, керівників шкіл до питань моделювання географічної освіти в основній та старшій школі. На основі аналітичних матеріалів сформовані пропозиції щодо осучаснення географічної компоненти Державних освітніх стандартів та навчальних програм.

9. Здійснено апробування теоретичних підходів до конструювання змісту географічної освіти в основній та старшій школі, редагування матеріалів планових рукописів та підготовка їх до видання чи опублікування. Окремі результати НДР передані на розгляд предметної комісії МОН, з метою надання їм відповідних грифів.

10. Продовжено упровадження друкованих матеріалів – Концепції географічної освіти в основній школі та навчальної програми «Географія» для 6-7 класів. Розпочато моніторинг упровадження інших результатів НДР.

б) у 2016 році: результати науково-дослідної діяльності наукових співробітників відділу на експериментальному етапі НДР виконано в повному обсязі.

1. На основі опрацювання джерельної бази та зразків сучасного педагогічного досвіду здійснено науковий аналіз змісту навчання географічної України в основній та старшій школі.

2. В процесі експериментальної роботи, яка превалювала у звітному періоді, визначено актуальні проблеми навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах, серед яких декілька фундаментальних методичних проблем:

а) порушення логічної послідовності формування окремих навчальних понять у чинному змісті навчальних програм.

б) недостатня пропедевтична база для навчання географії України в основній школі;

б) змістова перевантаженість курсу 9-го класу ЗНЗ «Україна і світове господарство».

3. На основі експериментальних досліджень обґрунтовано послідовність формування методичного забезпечення навчання географії України у загальноосвітніх навчальних закладах.

4. В результаті педагогічного експерименту сформульовані основні вимоги до змісту навчальних текстів шкільних підручників з географії для 8-го, 9-го класів та навчального посібника для 10 – 11-го класів ЗНЗ та визначені основні джерела формування змісту підручника з географії; запропоновані основні концептуальні підходи до створення компетентісно зорієнтованого підручника географії.

5. В результаті експериментального етапу окреслено спрямування подальших досліджень, що стосуються цієї тематики.

6. *Результати прикладного дослідження знайшли своє відображення в 48 наукових публікаціях. Опубліковано 8 навчальних посібників, 1 підручник для ЗНЗ.*

7. На основі результатів НДР була запропонована Концепція навчання географії України в ЗНЗ, вона розміщена на сайті Інституту педагогіки НАПН України.

8. Результати досліджень, здобуті в процесі НДР впроваджені шляхом публікації статей у фахових виданнях, їх обговорення на науково-практичних конференціях та через участь у вебінарах та розміщення на Інтернет-ресурсах.

9. Одним із напрямків НДР у звітному періоді був моніторинг та впровадження результатів попереднього дослідження, він стосувався аналізу використання підручника «Географія. 7 клас», авторів О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна (1-е місце на академічному конкурсі засобів навчання в НАПН).

10. За результатами досліджень 2016 року опубліковані:

- Конкурсний шкільний підручник «Географія: Україна у світі: природа, населення: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.А. Покась. – К.: УОВУ «Оріон», 2016. – 224 с.
- Географія: зошит для практичних робіт. 8 клас:[навч. посіб.] / О.М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. А. Покась. – К.: ДНВП «Картографія», 2016. – 48с.
- Географія. 6-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців / О.М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна – Харків: Видавництво «Ранок», 2016. – 96 с.
- Викладання дидактики географії: навчальний посібник. /О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна, І. О. Діброва. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2016. – 240 с.
- Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] /за заг. ред. О.М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К.: – Педагогічна думка, 2016. – 128 с. Та ще 7 навчальних посібників.

Продовжено узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо оновлення змісту та методичного забезпечення курсів географії України: «Україна і світ: природа та населення» та «Україна і світове господарство». Акцентовано увагу педагогічної спільноти на значенні оновлення змісту профільної географічної освіти у старшій школі у контексті навчання географії України.

в) у 2017 році: результати науково-дослідної діяльності наукових співробітників на моделювально-пошуковому етапі НДР виконано в повному обсязі.

1. *Проаналізовано результати* експериментального дослідження, за їх результатами проведене коригування створюваної навчальної та методичної продукції.

2. *Узагальнено* результати експериментальних досліджень на основі способів розв'язання визначених проблем: розроблення комплексної діагностичної методики для здійснення моніторингу когнітивних показників в учнів; моніторингові дослідження задоволення особистісних потреб здобувачів освіти у сегменті географії України.

3. *Розроблено технології навчання географії України на основі компетентнісного, особистісно зорієнтованого, системно-діяльнісного, проблемного, краєзнавчого підходів.*

4. *На основі розроблених технологій підготовлено до видання підручник для 9-го класу.*

Завершено оформлення рукопису навчального посібника «Географія України 10-11 кл.» для курсу за вибором профільної школи.

5. *Здійснено впровадження підручників географії для 8-9-тих класів та відповідних методичних рекомендацій у навчально-виховний процес географії.*

6. *Опубліковано серію навчальних посібників на основі розроблених технологій навчання географії України, які мають впроваджувальне значення, у тому числі посібники по перевірці предметної компетентності учнів ЗНЗ з географії.*

10. *Кількісні та якісні характеристики підготовленої продукції (наукової, навчальної, довідкової тощо).*

За темою дослідження опубліковано:

Наукова продукція: 1 Концепція навчання географії України в основній та старшій школі; 2 навчальні програми, 2 типографських видань підручників, 1 рукопис посібника, 26 типографських видань посібників, 4 видань методичних рекомендацій, 125 опублікованих праць (статті, тези) із них міжнародних – 12.

Рукописи підручників та посібників підготовлено відповідно до тематичного плану НДР Інституту педагогіки НАПН України, технічного завдання на проведення НДР з теми **«Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах».**

Здійснено внутрішню і зовнішню експертизу якості змісту рукописів.

Результати дослідження співробітників відділу відображено:

1) у підготовленій до друку Концепції навчання географії в основній та старшій школі/ за ред. *Топузова О. М. та Надтоки О. Ф.* (всі співробітники відділу);

2) у 2-х навчальних програмах, 1 (оприлюднена), 1(підготовлена у вигляді рукопису) ;

3) у типографському виданні підручника для 8-го класу – *Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А.* Географія: Україна у світі: природа, населення: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.А. Покась. – К.: УОВУ «Оріон», 2016. – 224 с.(10,5);

4)у типографському виданні підручника для 9-го класу *Надтока О. Ф.,Топузов О. М.* Географія: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів/ О. Ф. Надтока, О. М. Топузов.–К.: УОВЦ «Оріон», 2017– 208с.(10, 5);

5) у рукописі навчального посібника для курсів за вибором «Географія України. 10-11 кл.» *трьох* посібників: «Інтерактивне навчання географії. 7 клас» (10, 5), (*Топузов О. М.,Надтока О. Ф.,Надтока В. О.,Яценко В. С., Мартинюк Т. С.,Криловець М. Г.*);

Апробація результатів НДР на різних етапах здійснювалася шляхом участі співробітників:

а) у 2015 р. –у міжнародних (міста Переяслав-Хмельницький, Івано-Франківськ), всеукраїнських (міста Київ, Херсон, Глухів, Ніжин, Хмельницький), регіональних (Черкаси) науково-практичних конференціях; всеукраїнському фестивалі педагогічних ідей у м. Рівне та конференції ,що відбувалася за межами України (м. Берген (Норвегія)).

б) у 2016 р. – у Міжнародних *науково-практичних конференціях* (мм. Івано-Франківськ,Житомир, Суми, Київ), у Всеукраїнських науково-практичних конференціях (мм. Київ, Ніжин Херсон), виїзному засіданні відділу (м. Миргород)всеукраїнському фестивалі педагогічних ідей у м. Вінниці та конференціях, що відбулися за межами України (Прага (Чехія), Софія (Болгарія), Шефїлд (Велика Британія)).

в) у 2017 р. – у міжнародних *науково-практичних конференціях* (мм. Рівне, Луцьк, Переяслав-Хмельницький); у Всеукраїнських науково-практичних конференціях (мм. Глухів, Київ, Івано-Франківськ, Ніжин, Умань), у методологічному семінарах (мм. Київ, Біла Церква, Рівне); у круглих столах (м.Київ),виїзному засіданні відділу (мм. Полтава – Кременчук),всеукраїнському фестивалі педагогічних ідей у м. БілійЦеркві та конференції, що відбулися за межами України (Люблін (Польща)).

На виставці «Інноватика в сучасній освіті» (м. Київ, 2017 р.) було представлено навчальний комплекс з географії України. До його складу увійшли результати НДР відділу, зокрема: підручники з географії для 8-го і 9-го класів, навчальна програма з географії, методичні рекомендації. Даний комплекс був нагороджений вищою відзнакою виставки.

Продукція, підготовлена за темою дослідження: концепція – 1; програми – 2; статті – 81; тези – 44, з них міжнародні – 12; масові заходи –52.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Подальшого дослідження потребує проблематика розробки науково-методичних засад оновленого змісту навчальних курсів. «Економічна та соціальна географія світу», «Країнознавство». «Географія. Країни та регіони», «Економіка» які є вагомими складовими географічної та економічної освіти у загальноосвітній школі на рівнях стандарту та профільному.

2. Необхідно ініціювати осучаснення Державних освітніх стандартів, в сегменті географічної освіти.

3. Актуалізувати питання еволюціонування засобів навчання до вимог Нової української школи. Підручники та навчальні посібники мають бути удосконалені відповідно до пріоритетних підходів до навчання географії: компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, проблемного, краєзнавчого й орієнтуватися на наступне:

- а) орієнтація навчального процесу на особистісні потреби учня;
- б) створення в основній школі розвивального навчального середовища;
- в) утвердження в географічній освіті пріоритету патріотичного виховання і національних цінностей;
- г) науково-методичне забезпечення оцінювання навчальних досягнень з географії учнів основної школи на засадах компетентнісного підходу.

3. З метою підвищення якості навчально-виховного процесу на заняттях географії, потребує розв'язання проблематика переходу на рейки компетентнісних засад освіти.

4. Постає проблема розроблення методичних засад технологій навчання географії та економіки в основній і старшій школі з урахуванням осучаснення змісту та методичних підходів. Важливим моментом їх впровадження є орієнтація на трисуб'єктний характер навчального середовища.

5. Актуалізується проблематика осучаснення характеру післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Одним із пріоритетів освіти є підвищення якості підготовки майбутніх учителів географії і економіки на відповідних факультетах ВНЗ. з метою підготовки вчителя нової формації.

Стан упровадження продукції

На сьогодні триває упровадження продукції, виданої за результатами даної НДР. Підручники пройшли конкурсний відбір, відповідно в 2016 та 2017 роках та отримали відповідний гриф МОН України. Поширювалися централізовано, згідно документів МОН України.

У навчально-виховному процесі географії використовуються підручники географії, створені й видані у розрізі НДТ:

1. *Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А.* Географія: Україна у світі: природа, населення: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. /

О. М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л. А. Покась. – К.: УОВУ «Оріон», 2016. – 224 с.

Виданий тиражем більше 10 000 екземплярів. Основні регіони використання: Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Черкаська області.

2. *Надтока О. Ф., Топузов О. М.* Географія: підручник для 9 кл загальноосвітніх навчальних закладів/ О. Ф. Надтока, О. М. Топузов, – К.: УОВЦ «Оріон», 2017 – 208с.

Виданий тиражем 13 000 екземплярів. Основні регіони використання: Київська, Дніпропетровська, Полтавська, Чернігівська, Сумська області.

Крім цього, здійснюється моніторинг результатів попередньої НДР

За результатами попередньої теми НДР видано:

1. Концепція географічної освіти в основній школі. / Інститут педагогіки НАПН України/ за ред. О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна, А. С. Доброскок та ін. К. : Педагогічна думка. 2014 – 30 с.

Одержано позитивні відгуки з установ і закладів: Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів, Ніжинський педагогічний університет імені Миколи Гоголя, Білоцерківська гімназія № 1 (Київська область), Миргородська ЗОШ № 1 (Полтавська область).

2. Програму «Навчальні програми з географії для загальноосвітніх навчальних закладів 6 – 7 класи». К.: педагогічна думка, 2014, 36 с. (авт. 6 клас – Яценко В. С., авт. 7 клас – Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г.)

Результати моніторингу

На думку вчителів та студентів педагогічних спеціальностей, зміст Концепції географічної освіти дає змогу орієнтуватися у нових методичних підходах сьогодення, інноваційних освітніх процесах, позитивно позначається на розвиткові творчого потенціалу педагогів та майбутніх учителів-географів.

СПИСОК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ. СПІВРОБІТНИКІВ ВІДДІЛУ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ (2015-2017)

Навчальна продукція:

Програми:

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П. Географія. 6-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна – Харків: Видавництво «Ранок», 2016. 96 с.

Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів, 2017 р. [Електронний ресурс](У списку укладачів:

Назаренко Т. Г., Надтока О. Ф.)<http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/07/14/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf>

Підручники:

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А. Географія: Україна у світі: природа, населення: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.А. Покась. – К.: УОВУ «Оріон», 2016. – 224 с.

Надтока О. Ф., Топузов О. М. Географія: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів/ О. Ф. Надтока, О. М. Топузов, –К.: УОВЦ «Оріон», 2017.– 208с.

Методичний посібник

Назаренко Т.Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах. Особливості викладання курсу: 8 клас: методичний посібник [Текст] / Т. Г. Назаренко – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 149 с.

Навчально-методичні посібники

Топузов О. М. Викладання дидактики географії: навчальний посібник. / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2016. – 240 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів; за заг. ред. О.М.Топузова. – К.: Педагогічна думка, 2016. -128 с.

О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Т. Г. Назаренко, О. П. Кравчук. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу ЗНЗ [посібник] / за заг.ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної / О. Ф. Надтока, Т. Г. Назаренко, О. П. Кравчук // – К.: Педагогічна думка, 2016. – 128 с.

Назаренко Т. Г., Грома В. Д. Вступ до соціально-економічної географії України. Населення. Матеріали до теми [Текст] / В. Д. Грома, Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 110 с: Вип. 10 Гриф МОН.

Назаренко Т. Г., Грома В. Д. Природні ресурси та загальна характеристика господарства України [Текст] / В. Д. Грома, Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 80 с: Вип. 11 Гриф МОН.

Назаренко Т. Г., Грома В.Д. Населення України [Текст] / В. Д. Грома, Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 80 с: Вип. 12 Гриф МОН.

Назаренко Т. Г., Грома В. Д. Господарство України. Матеріали до теми [Текст] / В. Д. Грома, Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с: Вип. 10 Гриф МОН.

Навчальні посібники

Надтока О. Ф. Географія. Збірник тестових завдань для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання за оновленою специфікацією 2015/ О. Ф. Надтока. – Х.: «Видавничий дім «Весна»». –2015, –96 с.

Методика навчання географії. 6 клас. Навчально-методичний посібник для вчителів географії та студентів педагогічних навчальних закладів / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна [та ін.] // – К.: ДНВП «Картографія», 2015. – 128 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П. Перевірка предметних компетентностей. Географія. 6 кл. Збірник завдань для оцінювання навчальних досягнень учнів: навч.-метод. посібник./ О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна. К.: Оріон, 2015. – 48 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П. Перевірка предметних компетентностей. Географія. 7 кл. Збірник завдань для оцінювання навчальних досягнень учнів: навч.-метод. посібник./ О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна. К.: Оріон, 2015. – 48 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г. Географія. Зошит для практичних робіт 8 клас / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Т. Г. Назаренко, Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова // – К.: ДНВП «Картографія», 2015. – 32 с.

Надтока О. Ф., Топузов О. М. Географія. Зошит для практичних робіт 9 клас / О. Ф. Надтока, О. М. Топузов. // – К.: ДНВП «Картографія», 2015.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А. Географія: зошит для практичних робіт. 8 клас: [навч. посіб.] / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. А. Покась. – К.: ДНВП «Картографія», 2016. – 48с.

Надтока О. Ф., Топузов О. М. Географія. Зошит для практичних робіт 9 клас / О. Ф. Надтока, О. М. Топузов // – К.: ДНВП «Картографія», 2017. – 32с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Надтока В. О., Покась Л. А. Перевірка предметних компетентностей. Географія. 8 кл. Збірник завдань для оцінювання навчальних досягнень учнів: Навч.-метод. Посібник./ О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, В. О. Надтока, Л. А. Покась. К.: Оріон, 2017. – 48 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Надтока В. О. Перевірка предметних компетентностей. Географія. 9 кл. Збірник завдань для оцінювання навчальних досягнень учнів: навч.-метод. посібник./ О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, В. О. Надтока, Л. А. Покась. К.: Оріон, 2017. – 48 с.

Топузов О. М., Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П. Перевірка предметних компетентностей. Географія. 7 кл. Збірник завдань для оцінювання навчальних досягнень учнів: Навч.-метод. Посібник./ О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна. К.: Оріон, 2015. – 48 с.

Ковчин Н.А. «Методика визначення психоемоційного стану вибором кольору у дітей шкільного віку» 2017. – 50с. (Подано до друку).

Ковчин Н.А. «Методика дослідження логічності мислення і інтелекту у школярів загальноосвітньої школи» 2017. –71с. (Подано до друку).

*Часнікова О. В.*Родинні фінанси. 5 клас.: робочий зошит учня / [Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 52 с.

*Часнікова О. В.*Фінансово грамотний споживач. 6 клас.: робочий зошит учня / [Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 50 с.

*Часнікова О. В.*Фінансова культура. 7 клас. : робочий зошит учня / [Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 45 с.

*Часнікова О. В.*Прикладні фінанси. 8 клас.: робочий зошит учня / [Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 50 с.

*Часнікова О. В.*Економіка і фінанси. 9 клас.: робочий зошит учня / [Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 56 с.

Методичні рекомендації:

*Топузов О. М.**Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П.,* Географія 6-11класи: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна // – Харків: Ранок, 2015. – 96 с.

*Топузов О. М.**Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П.,* Географія 6 -11класи: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців / автори–укладачі: Топузов О. М., Надтока О. Ф., Вішнікіна Л. П. – Харків: Ранок, 2016. – 96 с.

Топузов О. М., Гладковський Р. В., Надтока О. Ф. Географія 6 -11класи: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році з коментарем провідних фахівців /укладачі: Топузов О. М., Гладковський Р. В., Надтока О. Ф. – К.: УОВЦ «Оріон», 2017. – 96 с.

*Часнікова О. В.*Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» у навчальних програмах 5-9 класів / [А. І. Довгань, О. В. Часнікова]. Методичний поради́ник: організація та зміст освітнього процесу у 2017/2018 навчальному році: інформаційно-методичний збірник / за заг. ред. І. Г. Осадчого, О. В. Матушевської. – Біла Церква: КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2017. – С. 79-92.

Наукова продукція:

Концепція:

Концепція географічної освіти в основній школі: проект/ Інститут педагогіки НАПН України/ за ред. О. М. Топузова та О. Ф. Надтоки Л. П. К., 2017 – 32 с.

Статті:

Топузов О. М., Надтока О. Ф. Зміна ролі вчителя в навчальному середовищі – одне з основних завдань сучасної методики навчання географії / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока // Педагогіка вищої та середньої школи : Збірник наукових праць. – Кривий Ріг : КДПУ, 2015. – Вип. 45. – С. 191-197.

Топузов О.М. Забезпечення якості загальної середньої освіти: на шляху до європейських стандартів / О.М. Топузов // Український педагогічний журнал. – К., 2015. – № 1. – С. 16-27.

Топузов О.М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення / О.М. Топузов // Український педагогічний журнал. – К., 2015. – № 3. – С. 36-47.

Надтока О. Ф. Прогностичні аспекти еволюціонування географічної освіти в загальноосвітній школі / О. Ф. Надтока // Рідна школа. – 2015. – № 5-6. – С. 53-57.

Надтока О. Ф. Особливості використання картографічного матеріалу на заняттях географії засобами інформаційно-комунікативних технологій / О. Ф. Надтока // Часопис картографії. Збірник наукових праць. К.:КНУ ім. Тараса Шевченка, 2015. – Випуск 12. – 276 с. – С. 236-244.

Надтока О. Ф. Створення підручників з географії на основі компетентнісного підходу як один із напрямів розвитку предметної методики навчання / О. Ф. Надтока // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; гол. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. Ч.2. – 378 с. – С. 77-85.

Надтока О. Ф. Зміна ролі вчителя географії в медіасередовищі сучасного навчального заняття / О. Ф. Надтока, Т. С. Мартинюк / Комп'ютер в школі та сім'ї // – К., 2015. – № 2. – С. 30-36.

Надтока О. Ф. Краєзнавчі дослідження на заняттях фізичної географії з використанням інформаційно-комунікативних технологій / О. Ф. Надтока, Н. Г. Кушнарєнко / Комп'ютер в школі та сім'ї // – К., 2015. – № 3 – С. 15-19.

Надтока О. Ф. Перспективи розвитку методики навчання географії на основі особистісно зорієнтованого навчання / О. Ф. Надтока // Український педагогічний журнал. – К., 2015. – №2. – С. 125-135.

Надтока О. Ф. Методична модель створення підручника географії України / О. Ф. Надтока // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; гол. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип. 16. – 488 с. – С. 249-257.

Надтока О. Ф. Європейський вектор еволюціонування навчальних понять як один із аспектів розвитку методики навчання географії / О. Ф. Надтока // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огнієнка, Інститут педагогіки НАПН України, 2016. – Вип. 20 (1-2016). – Ч.1 – С. 304-310.

Надтока О. Ф. Теоретичні та практичні аспекти компетентнісного навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладів / О. Ф. Надтока // Український педагогічний журнал. Фахове періодичне видання Інституту педагогіки НАПН України, 2016. – Вип. 1, 2016, – С. 51-61.

Надтока А. Ф. Компетентносная модель учебника географии./ А. Ф. Надтока // Веснік адукацыі. – Мінск, 2016. – №6. – С. 27-31.

Nadtoka O. F. META-SUBJECT ROLE OF SCHOOL GEOGRAPHY / О. Ф. Надтока // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; гол. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип. 17. – С. 249-257.

Надтока О. Ф. Реалізація аспектів економічної та STEM-освіти у підручниках географії України/ О. Ф. Надтока// Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О.М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 203-209.

Топузов О. М. Methodological fundamentals for the creation of a modern textbook on the natural sciences cycle subjects / Топузов О. М. // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голова ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 291-298.

Топузов О. М., Вішнікіна Л. П. Психодидактичні засади формування предметної географічної компетентності / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна // Український педагогічний журнал. – №2. – 2016. – С. 65 – 74.

Топузов О. М. Становлення компетентнісної географічної освіти / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 57-68.

Топузов О.М. Василь Григорович Кремень: у пошуках філософсько-антропологічних смислів і ціннісних пріоритетів освіти / В.І. Луговий, О. М. Топузов, Н. П. Дічек // Український педагогічний журнал. – К., 2017. – № 3. – С. 34-42.

Топузов О.М. Організаційні механізми управління закладами освіти: методологічні та теоретичні засади / О. М. Топузов, Л. М. Калініна // Український педагогічний журнал. – К., 2017. – № 4. – С. 39-48.

Гончарова Н. О. Особливості змістовного наповнення навчального посібника з фізики для вищих технічних навчальних закладів в контексті впровадження STEM-освіти (інтегрований підхід) / О.С. Кузьменко, Н.О. Гончарова // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 151-158.

Гончарова Н. О. STEM-освіта в Україні: реалії та перспективи/ Н. О. Гончарова // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка: зб.наук.праць [ред.кол.; гол.ред. Л. М. Рибалко]. – Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2017. – Вип. 1. – С. 167-174.

Гончарова Н. О. Понятійно-категоріальний апарат з проблеми дослідження аспектів STEM-освіти / Н. О. Гончарова // Наукові записки Малої академії наук України. – Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / [редкол.: С. О. Довгий (голова), О. Є. Стрижак, І. М. Савченко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. – Вип. 10. – С. 104-114.

Ковчин Н. А. Сучасний підручник з географії як засіб особистісного розвитку учнів основної та старшої школи/ Н. А. Ковчин // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2017. – Вип. 19. – С. 137-144.

Kovchyn N. A. Adaptation of individuality in modern society: challenges and opportunities / N. A. Kovchyn // Intercultural Communication, ISSN 2451-0998, vol. 2(3), pp. 183-194. Warszawa – Józefów.

Kovchyn N. A. Organization of psychological and socio-cultural adaptation/ N. A. Kovchyn // Intercultural Communication, ISSN 2451-0998, vol. 2(3), pp. 195-206. Warszawa – Józefów.

Криловець М. Г. Формування екологічної культури студентів в сучасному соціумі / М. Г. Криловець. – Львів, 2015. – С. 7-9.

Криловець М. Г. Соціальне виховання засобами туристично-краєзнавчої роботи / М. Г. Криловець // «Бердичів від давнини до сьогодення» в науковому збірнику «Велика Волинь», вип. 52. – 2015. – С. 323-330.

Криловець М. Г. Використання літературного краєзнавства Житомирщини в соціальному вихованні молоді / М. Г. Криловець // «Постаті землі Житомирської» в науковому збірнику «Велика Волинь», вип. 51. – 2015. – С. 262-267.

Криловець М. Г. Топографічна підготовка юних краєзнавців / М. Г. Криловець // науковий збірник «Велика Волинь» Випуск 53. Бердичів, 2016. – С. 301-310.

Криловець М. Г. До питання про методику краєзнавчої роботи в навчальних закладах / М. Г. Криловець // науковий збірник «Велика Волинь» Випуск 53. Бердичів, 2016. – С. 292-301.

Криловець М. Г. Топоніми як соціокультурна складова сучасних підручників географії України / М. Г. Криловець // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 18. – С. 64-70.

Криловець М. Г. Патріотичне виховання в шкільних курсах географії / М. Г. Криловець // Педагогічна освіта на зламі століть: досвід минулого - погляд у майбутнє. Ніжин, 2017. – С. 133-135.

Криловець М. Г. Роль географічних знань в соціалізації особистості учнів / М. Г. Криловець // Педагогічна освіта на зламі століть: досвід минулого – погляд у майбутнє. Ніжин, 2017. – С. 135-137.

Криловець М. Г. Використання літературного краєзнавства Ніжинщини в соціальному вихованні молоді / М. Г. Криловець // Гуманітарний вісник. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 305-311.

Назаренко Т.Г. Методичні особливості роботи вчителя географії з підручником / Т. Г. Назаренко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені П.Тичини, 2015, № 2. – 110 с.

Назаренко Т.Г. Функції підручника як провідного складника методичного забезпечення шкільного предмету (на прикладі географії) / Т. Г. Назаренко // Збірник наукових праць УДПУ (педагогічні науки), 2015 частина 2. – 356 с.

Назаренко Т. Г. Впровадження сучасних технологій навчання географії в практику школи / Т. Г. Назаренко // Витоки педагогічної майстерності/ Збірник наукових праць. – Полтавський нац. Пед. унів.ім. В.Г.Короленка – Полтава, 2015 . Випуск 15 – 342 с. – (серія «Педагогічні науки» – С.187-193.

Назаренко Т. Г. Запровадження новітніх технологій навчання в практику школи / Т. Г. Назаренко // Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць, 18 – С. 63-72.

Назаренко Т. Г. Методичні особливості впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій навчання географії в практиці школи / Т. Г. Назаренко // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2015. – Вип. 78. – С. 247-251.

Назаренко Т. Г. Методика використання навчально-методичного програмованого засобу для викладання та навчання географії в школі / О. В. Браславська, Т. Г. Назаренко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2015 – Вип. 84. – С. 87-91.

Назаренко Т. Г. Формування картографічної грамотності в учнів основної школи на уроках географії / Т. Г. Назаренко // Український педагогічний журнал, К.: Педагогічна думка, № 3. – С.36-42.

Назаренко Т. Г. Українознавча складова в навчальних текстах шкільних підручників з географії/ Т. Г. Назаренко // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О.М.Топузов]. К.: педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч.2. -378 с. – С. 86-96.

Назаренко Т. Г. Методичні засади змісту географічної освіти для організації навчання в профільній школі / Т. Г. Назаренко // Дидактика: теорія і практика: зб. Наук. праць / [за наук. ред.. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – 152 с. – С. 15-18.

Назаренко Т. Г. Шкільна географія як засіб формування національно-патріотичної свідомості учнів / Т.Г.Назаренко // Витоки педагогічної майстерності/ Збірник наукових праць. - Полтавський нац. Пед. унів. ім.В. Г. Короленка – Полтава, 2015. Випуск 16 – 348 с. – (серія «Педагогічні науки» – С. 93-107.

Назаренко Т. Г. Українознавча компонента в змісті оновленої навчальної програми для основної школи / Т. Г. Назаренко // Педагогічна

освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.20 (1-2016). – Ч.1. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 364 с. – С. 310-315.

Назаренко Т. Г. Методичні аспекти створення підручника для курсу «Україна у світі: природа, населення» / Т. Г. Назаренко, О. П. Кравчук // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О.М.Топузов]. К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип. 16. – 488 с. – С.258-268.

Назаренко Т. Г. Отображение компетентностной составляющей в содержании модернизированной учебной программы по географии для основной школы / Т. Назаренко // Веснік адукацыі. – Мінск, 2016. – №6. – С. 22-27.

Назаренко Т.Г. Урок. Об'єкти вивчення і методи досліджень фізичної та суспільної географії України. 8 клас. / Тетяна Назаренко, Володимир Грома // Географія. Науково-методичний журнал. Видавнича група «Основа» - серпень 2016 р. (№15-16 (307-308) – С.45-49.

Назаренко Т.Г. Сучасні педагогічні технології навчання географії в практиці школи // Тетяна Назаренко // «Витоки педагогічної майстерності» збірник наукових праць / Полтавський нац.пед.унів. ім. В. Г. Короленка – Полтава, 2016 . Випуск 16. – 347 с. – (серія «Педагогічні науки» - 187-193)

Назаренко Т. Г. Країнознавчі поняття в підручниках з географії як засіб формування в учнів предметної компетентності /Т. Г. Назаренко // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О. М. Топузов]. К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип.17. –568 с. – С. 283-295.

Назаренко Т. Г. Формування в учнів екологічної компетентності на уроках географії / Тетяна Геннадіївна Назаренко // Український педагогічний журнал – № 1, 2017. – С. 59-65.

Назаренко Т. Г. Особливості методики навчання географії в школі/ Т. Г. Назаренко // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць /Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка. – Полтава, 2017. Випуск 19 – С. 235-241 (392 с.) (Серія «Педагогічні науки») (IndexCopernicusinternational)

Назаренко Т. Г. Методичні особливості навчання географії в школі / Т. Г. Назаренко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.22 (1-2017). – Ч.1. – Кам'янець-Подільський, 2017. – 344 с. –С. 304-310.

Назаренко Т. Г. Методика застосування в навчально-виховному процесі з географії педагогічних програмованих засобів/ Т. Г. Назаренко // Комп'ютер у школі та сім'ї, Київ, 2017 –№ 1 – С. 29-35.

Назаренко Т. Г. Особливості методичної роботи з підручником географії в основній школі/ Т. Г. Назаренко // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О.М.Топузов]. К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 18.–282 с. – С.117-126.

Назаренко Т. Концептуальні засади розвитку профільного навчання географії в старшій школі / Тетяна Назаренко // Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. – К.: Вид-во ін-ту обдаров. дитини НАПН України, 2017. – 188 с. – С. 25-29.

Назаренко Т. Г. Формування в учнів предметної компетентності через зміст сучасного підручника географії / Т. Г. Назаренко, Н. В. Шиліна // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 209-216.

Надтока В. О., Надтока О. Ф. Проблеми еволюціонування навчальних понять як один із аспектів дослідження методики навчання географії / В. О. Надтока, О. Ф. Надтока // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В. М.]. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Том 7. – С. 63-71.

Надтока В. О. Можливості проектного навчання у процесі формування гідрологічних понять під час вивчення курсу географія материків та океанів // Проблеми освіти: Наукметод. Зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2015. – Вип. 83. – С. 83-88.

Надтока В. О. Деякі особливості створення підручника з географії, орієнтованого на формування конкурентної та затребуваної в майбутньому особистості // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голова ред – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 67-76.

Надтока В. О. Мотиваційна функція як рушійна сила модернізації підручника з географії як формату навчальної літератури / В. О. Надтока // Проблеми сучасного підручника. – 2016. - Вип. 16. – С. 237-249.

Надтока В. О., Надтока О. Ф. Особливості структурування змісту інтерактивних електронних підручників в процесі компетентнісного навчання географії у восьмому класі / О. Ф. Надтока, В. О. Надтока // Комп'ютер у школі та сім'ї. – К.: 2016. – 8. – С. 15-21.

Надтока В. О. Деякі аспекти реалізації компетентнісного підходу в процесі вивчення географії України в основній школі / В. О. Надтока // Український педагогічний журнал. К. – 2016. – № 3. – С. 84-93

Надтока В. А. Практическая сторона реализации компетентностного подхода В процессе изучения курса географии в восьмом классе в общеобразовательных учебных заведениях // Веснік адукації. – Мінск, 2016. – № 11. – С. 28-33.

Надтока В. О. Деякі особливості підручника з географії для поглибленого вивчення у 8-му класі ЗНЗ у розрізі сучасних тенденцій розвитку шкільної географічної освіти / В. О. Надтока // Проблеми сучасного підручника. – 2017. – Вип. 19. – С. 191-202.

Покась Л. А. Формування умінь самостійної роботи з електронним підручником у процесі вивчення фізичної географії / Л. А. Покась // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. / [ред. кол.; гол. ред. –

О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 160-170.

Покась Л. А. Можливості підручника географії у формуванні пошуково-дослідницької компетентності учнів / Л. А. Покась // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; гол. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип. 16. – 488 с. – С. 339 – 348.

Покась Л. А. Використання мультимедіа технології на уроках фізичної географії / Л. А. Покась // Комп'ютер у школі та сім'ї. – К.: Інститут педагогіки НАПН України, 2016. – № 1. – С. 31-42.

Покась Л. А. Оновлення уроку географії у контексті компетентнісного підходу / Л. Покась, Ю. Якименко // Молодий вчений. – К., 2016. – № 2 (29) – С. 356-359.

Побидайло Н.Г. Використання наочних засобів на заняттях фізичної географії України та під час виконання практичних завдань на місцевості. // Проблеми сучасного підручника / Н.Г. Побидайло //: зб. наук. праць / [ред. кол.; голова ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 2. м. Київ.

Побидайло Н.Г. Застосування дидактичних краєзнавчих ігор на заняттях фізичної географії України. // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки / Н.Г. Побидайло //: зб. наук. пр. – Вип.2. – Бердянськ: БДПУ, 2017. – С. 279-284.

Побидайло Н.Г. Роль краєзнавства у формуванні географічної картини світу: педагогічний аспект // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки, 2017.– № 1 (28). – С. 25-31.

Яценко В. С. Структурування змісту підручника «Географія України» для основної школи на основі краєзнавчого підходу // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О.М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 368-376.

Яценко В. С. Ключові чинники, які впливають на формування навчального матеріалу сучасного підручника географії // Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад. Збірник наукових праць. – К., 2017.

Яценко В. С. Краєзнавчий підхід у процесі виховання учнів основної школи, як аспект пізнання соціально-географічних процесів // Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»: збірник статей учасників 1-го Всеукраїнського круглого столу з он-лайн трансляцією, 16-17 лютого 2017 року / Редактори С.В. Драновська, Л.М. Чхайло. Електронне науково методичне видання – Суми: КЗ СОІППО, 2017. – С. 397-400.

Яценко В. С. Пізнавальні мандрівки. Працюємо із синхроністичною таблицею // Географія та економіка в рідній школі. – 2017. – № 6. – С. 30-33.

Яценко В. С. Аспекти створення електронних посібників для забезпечення інтегрованих курсів географії / В. С. Яценко // Проблеми

сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О.М.Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 380-389.

Величко Л. П., Демиденко Н. В., Козленко О. Г., Малієнко Ю. Б., Мельник Ю. С., Надтока О. Ф. Синхроністична таблиця / Л. П. Величко, Н. В. Демиденко, О. Г. Козленко., Ю. Б. Малієнко, Ю. С. Мельник, О. Ф. Надтока // Український педагогічний журнал. Фахове періодичне видання Інституту педагогіки НАПН України, 2016. – №3 – С. 132-134.

Величко Л. П., Демиденко Н. В., Козленко О. Г., Малієнко Ю. Б., Мельник Ю. С., Надтока О. Ф. Синхроністична таблиця /Л. П. Величко, Н. В. Демиденко, О. Г. Козленко, Ю. Б. Малієнко, Ю. С. Мельник, О. Ф. Надтока // Український педагогічний журнал. Фахове періодичне видання Інституту педагогіки НАПН України, 2016. – №4 – С. 110 – 137.

*Величко Л. П., Козленко О. Г., Малієнко Ю. Б., Мельник Ю. С.,Надтока О. Ф.*Синхроністична таблиця як засіб інтегрування знань із природничих предметів/Величко Л. П., Козленко О. Г., Малієнко Ю. Б., Мельник Ю. С., *Надтока О. Ф.* // Географія та економіка в рідній школі. – К.: Педагогічна преса, № 4, 2017. – С. 10-26.

Тези:

Гончарова Н.О. Гончарова Н.О. Розвиток STEM-освіти в умовах інформатизації суспільства / Н.О.Гончарова // Науково-методичні засади створення інноваційної моделі STEM-освіти: зб.наук.пр. за матеріалами І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-методичні засади створення інноваційної моделі STEM-освіти», (24 жовтня 2017 р.) – Дніпро: ЛІРА, 2017. – С. 7-10.

*Гончарова Н.О.*STEM-освіта–виклик сьогодення / Н.О.Гончарова // STEM-освіта – проблеми та перспективи: збірник матеріалів II Міжнародного науково-практичного семінару, м. Кропивницький, 25-26 жовтня 2017 р. / за заг. ред. О.С.Кузьменко та В.В.Фоменка. – Кропивницький : КЛІА НАУ, 2017. – С. 25-27.

Гончарова Н.О. Ігрові технології в STEM-освіті / Н.О. Гончарова // STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 листопада 2017 року, м. Київ. – К.: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2017. – С. 30-33.

Гончарова Н.О. Вплив інноваційних процесів на розвиток природничих наук / Н.О. Гончарова // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України – 2017 р. – 224 с. – С. 156.

*KovchynN.A.*XII mezinárodní vědecko –praktická Konference«Nastolení moderní vědy- 2016», Прага, Publishing House «Education and Science» (27.09. – 05. 10. 2016).

*KovchynN.A.*Of the XII international scientificand practical conference«scientific horizons» - 2016, Sheffield30.09 - 07.10, 2016.

Ковчин Н. А. За XII Міжнародна научна практична конференція «Образованието и науката на ХХІек – 2016, Софія, «Бял ГРАД-БГ» ООД17-25. 10. 2016 (Н. А. Ковчин).

Kovchyn N. A. Formation of tolerance through formation of geographical scientific picture of the world in pupils of comprehensive secondary schools at geography lessons / N. A. Kovchyn // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Prospects of world science- 2015», - Sheffield, 2015 – Vol. 4. Pedagogical sciences. Science and education LTD. – С. 68-70.

Ковчин Н. А. Психологічні аспекти оцінювання підручників для загальноосвітньої школи / Н. А. Ковчин // Materiály XII mezinárodní vědecko – praktická konference «Nastolení moderní vědy- 2016» . – Praha, 2016. – Díl 2. – С. 67–72.

Kovchyn N. A. A modern textbook as a means of formation of psycho-emotional personality of a student / N. A. Kovchyn // Materials of the XII international scientific and practical conference «scientific horizons – 2016». – Sheffield, 2016. – Vol. 3. – С. 82–86.

Kovchyn N. A. Psychological aspects of evaluating textbooks for comprehensive school / N. A. Kovchyn // Materials of the XII international scientific and practical conference «scientific horizons – 2016». – Sheffield, 2016. – Volume 3. – С. 86–89.

Ковчин Н. А. Сучасний шкільний підручник як засіб формування психоемоційної сфери особистості учня / Н. А. Ковчин // Матеріали за XII Міжнародна научна практична конференція «Образованието и науката на ХХІек – 2016». – Софія, 2016. – Том 3. – С. 18–22.

Ковчин Н. А. Значення формування особистісних професійних якостей в процесі підготовки викладачів вищої та старшої школи / Н. А. Ковчин // Матеріали науково-методичної конференції «Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики». 30-31 жовтня 2017 року, НПУ імені М. П. Драгоманова. м. Київ, 2017.

Ковчин Н. А. Сучасні тенденції психологічного супроводу навчально-виховного процесу / Н. А. Ковчин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки». 20-21 жовтня. м. Люблін, Польща. 2017р.

Ковчин Н. А. Навчання географії в загальноосвітній школі на основі врахування нового напрямку – когнітивістики / Н. А. Ковчин // Анотовані результати НДР Інституту педагогіки АПН України за 2017 рік / Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2017. – С. 153.

Криловець М. Г. Методичні засади патріотичного виховання на уроках географії / М. Г. Криловець // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 р. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С.29.

Криловець М. Г. Шляхи удосконалення навчально-виховного потенціалу в шкільній географії / М. Г. Криловець // Анотовані результати науково-

дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р. – К.: Педагогічна думка, 2016. – С. 200-201.

Криловець М.Г. Використання науково-популярної літератури в позакласній роботі з географії / М.Г. Криловець // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К.: Педагогічна думка, 2017 р. – С. 152.

Надтока О. Ф. Перспективи розвитку методики навчання географії на основі особистісно зорієнтованого навчання / О. Ф. Надтока // Український педагогічний журнал. – К., 2015. – №2. С. 125-135.

Надтока О. Ф. Прогностичні аспекти навчання географії України на інноваційній основі. / О. Ф. Надтока // Теорія і практика оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (26-27 жовтня 2015 р., м. Київ). – К.: Педагогічна думка, 2015. – С.

Надтока О. Ф. Прогностичні аспекти навчання географії України в основній та старшій школі. / О. Ф. Надтока // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік: інформаційне видання. – К.: Інститут педагогіки, 2015. – 336 с. – С. 255 -256.

Надтока О. Ф. Експериментальний аспект дослідження апарату засвоєння підручника географії України / О. Ф. Надтока // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік: інформаційне видання. – К.: Інститут педагогіки, 2016. – 260 с. – С. 198.

Надтока О. Ф. Дидактичні засади навчання географії України / О. Ф. Надтока // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К.: Педагогічна думка, 2017 р. – С. 150.

Надтока В. О. Деякі особливості створення підручника з географії «Україна у світі: природа, населення / О. Ф. Надтока // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2016. – 260 с. – С. 206.

Надтока В. О. Особливості реалізації змісту географії України на понятійній основі / В.О. Надтока // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К.: Педагогічна думка, 2017 р. – С. 154.

Nazarenko

Tetiana. Forming of scientific thinking among students by competence approach method / Tetiana Gennadiivna Nazarenko // сб. тр. VIII Международной научной конференции, 27 июня – 6 июля 2015 г. Берген (Норвегия) в 2 т. – Украина-Норвегия ХНУ ИНУ, 2015. – Т.2. (рус., укр., англ.) – С. 18-22.

Назаренко Т. Г. Удосконалення методичної компетентності вчителя географії в умовах неперервної освіти / Т.Г. Назаренко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освіті й науковим вимірам географії». – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. – 311 с. – С. 21-25.

Назаренко Т. Г. Методика навчання географії в старшій школі на профільному рівні / Т. Г. Назаренко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIII Каришинські читання (м. Полтава, 19-20 травня 2016 р.) / За заг. ред. проф. М. В.Гриньової. – Полтава, 2016. – 351 с. – С. 290-292.

Назаренко Т.Г. Практично-дослідно діяльність як основа формування географічної компетентності / Т.Г. Назаренко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К. : Педагогічна думка, 2017 р. – С. 151.

Топузов О. М. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освіта і наукові виміри географії» / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 10-15.

Топузов О. М. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природних дисциплін у середній та вищій школі» (XXIII Каришинські читання) (м. Полтава, 19-20 травня 2016 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. – Полтава, 2016. – С. 424-426.

Побидайло Н.Г. Інноваційний підхід краєзнавчої складової в процесі навчання фізичної географії України / Н. Г. Побидайло // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України – 2016 р.– С. 206.

Побидайло Н. Г. Форми і методи краєзнавчої роботи у процесі вивчення фізичної географії України / Н.Г. Побидайло // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К. : Педагогічна думка, 2017 р. – С. 156.

Покась Л. А. Використання інтерактивного методу «Ажурна пилка» на уроках географії у 8 класі // Географія та економіка в рідній школі. – 2015.– № 3. – С. 21–25.

Покась Л. А. Застосування інтерактивних технологій на уроках географії / Л. А. Покась // Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи», 8-9 жовтня 2015 р. – м. Умань. / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2015. – С. 15-17.

Покась Л. А. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичної компетентності для роботи майбутнього вчителя географії/Л. А. Покась // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. унів. ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Пашенко Д. І. (гол. ред. та ін.)]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 11. – С. 66-74.

Покась Л. А. Оцінювання навчальних досягнень учнів з географії у загальноосвітніх навчальних закладах в умовах компетентнісного підходу / Л. А. Покась // Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія і практика оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу», 26–27 жовтня 2015 року. – м. Київ. / Інститут педагогіки НАПН України. – С. 21-24.

Покась Л. А. Формування пошуково–дослідницьких умінь у процесі навчання географії / Л. А. Покась, К. О Воеводіна // Збірник центру наукових публікацій «Верес» за матеріалами ІІМіжнародної науково-практичної конференції «Наука в епоху дисбалансів», м. Київ: збірник статей (рівень стандартний, академічний рівень). – К.: Центр наукових публікацій, 2016. – С. 41-45.

Яценко В.С. Аналіз туристичного потенціалу області у підготовці фахівців «зеленого» туризму // Економічна теорія та освіта ХХІ століття: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 вересня 2015 року) / ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. – С. 68-71.

Яценко В. С. Оноре де Бальзак і Бердичів: популяризація його творчості серед учнівської молоді // Бердичів від давнини до сьогодення. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Бердичів, 12-13 листопада 2015 р.). Вип. 53 / Упоряд. П. С. Скавронський. – Бердичів: ФОП Мельник М. В., 2015. – С. 343-348.

Яценко В. С. Пам'ятники історії та культури: досвід екскурсійної діяльності // Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність. Наук. зб. «Велика Волинь». Матер. Всеукр. наук.-краєзнавчої конф. (Бердичів, 15-16 листопада 2016 р.). Вип. 54 / Упоряд. П.С. Скавронський – Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2016. – С. 395-397.

Яценко В. С. Методичні рекомендації вчителям з питань організації та проведення краєзнавчих досліджень учнівською молоддю Святошинського району м. Києва // Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Матеріали науково-практичної конференції (23-24 червня 2017 року). Харків, 2017. – С. 346-347.

Яценко В. С. Компетентнісне спрямування вивчення курсу фізичної географії України / В.С. Яценко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К. : Педагогічна думка, 2017 р. – С. 155.

Часнікова О. В. Формування підприємницької компетентності школярів у процесі навчання географії/ О. В. Часнікова// Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України. – К.: Педагогічна думка, 2017 р. – С. 157.

АНОТОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ПРОДУКЦІЇ, готової до впровадження

Концепція навчання географії України в основній та старшій школі

Авторський колектив: О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна, Н. А. Ковчин, О. П. Кравчук, М. Г. Криловець, Т.С. Мартинюк, В. О. Надтока, Т. Г. Назаренко, О. С. Нехомяж, Н.Г. Побідайло, В. С. Яценко.

Концепція навчання географії України в основній та старшій школі є рамковим документом, що визначає основні напрями розвитку шкільної географії в контексті вивчення природних та господарських особливостей своєї Батьківщини, підходи до вивчення географії України, шляхи реалізації географічних знань, умінь і компетенцій. Концепція ініціює механізми оновлення й удосконалення відповідної компоненти Державних освітніх стандартів, а вже вони системно впливають на процес створення нових навчальних програм. Враховуючи зв'язки в рамках вищезазначеної тріади, навчальні програми не можуть створюватися декларативним чином. На їх зміст мають впливати, з одного боку, положення Концепції і Стандартів, а з іншого, – зворотний зв'язок з користувачами програм.

Концепція створена на новій якісній основі з врахуванням сучасного рівня географічної наукової думки і запропонована у розрізі відкритої системи, яка має механізми зворотнього зв'язку.

Головними особливостями даної Концепції є акцент на формування в учнів основної та старшої школи реалістичної географічної картини світу, їх особистісного ставлення до перебігу природних та соціальних процесів, національної ідентифікації особистості.

Географія 6-11 класи: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців /автори-укладачі: О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна– Харків: Ранок, 2015. – 96 с.

(автори-укладачі: О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна)

Для надання допомоги вчителям щодо врахування змін у програмах під час календарного планування, а також рекомендацій з оновлення методик навчання в основній школі за засадами об'єктивного, орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів, Міністерством освіти і науки України, Інститутом педагогіки НАПН України підготовлено цей збірник. Він містить методичні рекомендації щодо вивчення предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році, оновлені навчальні програми та методичний коментар фахівців щодо організації навчально-виховного процесу.

Збірник призначений для вчителів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, методистів, викладачів, студентів і магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів, науковців, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах

Автор Т. Г. Назаренко.

В даному посібнику розкриваються основні аспекти методики навчання географії України, розроблені у відповідності до внесених змін у навчальні програми на основі їх розвантаження. Посібник містить корисну інформацію для вчителів географії загальноосвітніх навчальних закладів.